

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra fundamentální a dogmatické teologie

Martin Halama

Základní teologická východiska sociálních encyklik

Bakalářská práce

Vedoucí práce: ThLic. Mgr. Denisa Červenková ThD.

Praha 2015

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze 17. 6. 2015

Martin Halama

Bibliografická citace

Základní teologická východiska sociálních encyklik: Bakalářská práce/ Martin Halama; Denisa Červenková. -- Praha, 2015. -- 5 s.

Anotace

Hlavní náplní této práce je vyhledání, roztřídění a komentování základních teologických částí sociálních encyklik katolické církve z let 1891 až 2009. Práce nejdříve předkládá stručné obsahy celkem jedenácti sociálních encyklik pocházejících od šesti papežů. Z tohoto přehledu je zřejmý širší historický kontext, a tím i okruh hlavních společenských problémů, k nimž se vztahují teologické pasáže encyklik. Z teologických částí jsou vybrána základní teologická východiska. Ta jsou rozčleněna podle základních rozměrů vzájemného vztahu člověka a Boha, jsou většinou citována, komentována a uvedena do souvislostí. V poslední kapitole je sestaven celkový obraz základní teologické argumentace sociálních encyklik, je také zhodnocena vazba na biblické texty. Práce může přispět k lepší orientaci v dosud poměrně málo známé sociální nauce katolické církve a k účinnější pomoci všem lidem v nouzi.

Klíčová slova

Katolická - církev - sociální - nauka - encykliky - teologie

Abstract

The main focus of this work is searching, sorting and commenting on basic theological part of the social encyclicals of the Catholic Church from the years 1891 to 2009 respectively. The paper first presents a brief synopsis of eleven encyclicals coming from six popes. From this chart below shows the broader historical context, and thus the circle of major societal problems to which they relate theological passages encyclicals. From the theological components are selected basic theological foundations. These are divided by the basic dimensions of the relationship between man and God are usually quoted, commented and put into perspective. The last chapter is compiled an overall picture of the fundamental theological argumentation social encyclicals, it is also evaluated binding on biblical texts. The work was written to contribute to better understanding of the still relatively little known social doctrine of the Catholic Church and effective assistance to people in need.

Keywords

Church - Catholic - social - science - encyclical - theology

Počet znaků (včetně mezer):

Děkuji vedoucí mé práce Denise Červenkové, svým rodičům a všem, kdo mě v době studia podpořili.

Obsah

Úvod	7
1. Teologie v sociálním učení, teoretické předpoklady práce.....	8
2. Obsah a historický rámec sociálních encyklik od roku 1891 do současnosti.....	11
2.1. Encyklika Rerum novarum z roku 1891.....	11
2.2. Quadragesimo anno z roku 1931.....	12
2.3. Mit brennender Sorge z roku 1937.....	14
2.4. Encyklika Divini Redemptoris z roku 1937.....	15
2.5. Encyklika Mater et Magistra z roku 1961.....	16
2.6. Encyklika Pacem in terris z roku 1963.....	17
2.7. Populorum progressio z roku 1967.....	19
2.8. Laborem exercens z roku 1981.....	21
2.9. Sollicitudo rei socialis z roku 1987.....	22
2.10. Encyklika cenesimus annus z roku 1991.....	24
2.11. Encyklika caritas in veritate z roku 2009.....	26
3. Základní teologická východiska.....	29
3.1.1. Živý Bůh, boží Trojice, jako pozitivní autorita, pomocník ve vztahu k člověku.....	29
3.1.2. Ježíš Kristus, Boží a lidský syn, zachránce, učitel a vzor člověka.....	33
3.2. Člověk stvořený Bohem, pozemský a věčný život člověka.....	35
3.3. Církev pomáhající člověku na cestě k Bohu.....	38
3.4. Integrovaná základní výpovědi o Bohu, člověku, společnosti, církvi a jejich vztahu.....	41
4. Celkový obraz základních teologických částí sociálních encyklik.....	45
Závěr.....	49

Úvod

Sociální učení katolické církve je v církvi samé i z hlediska celospolečenského povědomí poměrně málo známou oblastí. Představuje přitom originální ucelený pohled katolické církve na závažné otázky života společnosti. Základy tohoto učení tvoří tzv. sociální encykliky. Zatím poslední z nich napsal v roce 2009 papež Benedikt XVI. Tyto encykliky byly vydávány již v průběhu 19. století, za hlavní dokument počáteční éry sociálního učení je však dnes považována encyklika *Rerum novarum* papeže Lva XIII. z konce toho století, z roku 1891. Z teologického hlediska patří sociální nauka především do oboru morální teologie, v oblasti základních teologických východisek (obraz Boha a člověka, základů jejich vztahu, Božích plánů s člověkem apod.) má však těžiště v oboru teologie fundamentální a dogmatické s přesahy do některých dalších teologických sfér.

Teologická východiska vysvětlují základní rysy křesťanského pohledu na svět a kořeny konkrétních společenských problémů na základě nejdůležitějších pramenů teologického poznání, tedy Písma a tradice. Zde se hledají i základy různých jednotlivých aktuálních řešení. Z teologických základů mohou věřící čerpat vedle lidského soucitu a solidarity s potřebnými i hlubší teologickou motivaci, sílu a odvalu k dobrým skutkům, která pramení z jedinečného pojetí Boha a člověka, předkládaného křesťanským poselstvím.

Sociální nauka církve je organicky spojena s celkovým předáváním křesťanského učení. V tomto kontextu lze sociální encykliky chápat jako jakousi moderní aktivní apologetiku. Poukazují na negativní jevy ve společnosti, vysvětlují jejich kořeny, které spočívají v konkurenčních myšlenkových systémech a přitom obhajují postoj církve proti společenským názorům a ideologiím, v nichž jsou odkrývány příčiny daných problémů. V obecné rovině encykliky také naznačují řešení. Ideálního pozemského stavu ve společnosti poznamenané nedokonalostí a hříchem nelze podle církevní věrouky zatím dosáhnout. Přesto je velmi potřebné usilovat o zlepšení, aby se lidem usnadnil dobrý pozemský život jako cesta ke spáse. Vydáváním sociálních encyklik se církve snaží lépe pečovat o spásu lidských duší. Církve výslovně uznává přiměřenou autonomii pozemských věcí, ale má povinnost po stránce věroučné, zejména morální, pomáhat jednotlivcům, rodinám a celému lidskému společenství nacházet a zajišťovat vhodné podmínky pro jejich cestu k životu ve víře. Musí se tedy aktivně zajímat o

všechny důležité okolnosti pozemského života včetně hospodářských, právních, politických a kulturních otázek. V posledních letech a současnosti se ve světovém společenství nahromadilo mnoho negativních jevů. Hlad, nedostatek vody, války a jiné násilí, vážné nemoci, masová migrace, politický útlak, různé závislosti, nezaměstnanost, nízké mzdy, negramotnost atd. Poselství sociálního učení je tedy stále více aktuální.

Cílem práce je zmapovat a přiblížit základní teologické argumenty sociálních encyklik. Navržená metoda je nejdříve představit stručný obsah jednotlivých sociálních encyklik spolu se základními rysy dobové společenské situace, aby byl patrný širší kontext teologických východisek. Dále pak tato východiska tematicky roztrždit s komentářem, nebo uvedením souvislosti s rysy historického kontextu, v němž byly napsány. Všimnout si také rozsahu a druhu teologické argumentace, a dále apologetického rozměru teologických pasáží. V závěru pak podat ucelený obraz a zdůraznit důležité momenty, které jsou aktuální i v současnosti. Tato práce může přispět k lepší informovanosti o základech sociální nauky církve, a tím k jednání podle jejích principů, k účinnější pomoci lidem v nouzi. Literatury k problematice sociální nauky je poměrně dost, avšak publikací s teologickým zaměřením, se základními teologickými východisky bylo v českém jazyce nalezeno jen málo.

1. Teologie v sociálním učení, teoretické předpoklady práce

Sociálních encyklik od *Rerum novarum* je podle Kompendia sociální nauky církve celkem. K nim přibyla navíc v úvodu zmíněná poslední sociální encyklika „*Caritas in veritate*“. V této práci chybí málo známá encyklika „*Non abbiamo bisogno*“ z roku 1931, namířená proti fašistickému režimu v Itálii. Nebyla zapracována z důvodu nedostatku času. Všechny sociální encykliky a další publikace k tomuto tématu vytvářejí ucelené sociální učení církve.

Podle učení II. vatikánského koncilu je hlavním pramenem teologického poznání Písmo.¹ Důležitá je orientace na osobu Bohočlověka Ježíše Krista, tedy christocentrismus. Boží zjevení je událost prostupující dějiny s vrcholem ve velikonočním tajemství Kristovy výkupné smrti a zmrtvýchvstání. Věřící křesťan přijímá Boha jako Stvořitele všeho pozemského. Na Boha sociální encykliky na mnoha místech odkazují, vycházejí z teologických základů. Od tohoto koncilu je používána

¹ Srov. Dokumenty II. Vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, s.122

geneticko progresivní teologická metoda, která teologické otázky nahlíží nejprve z pohledu Písma a dále chronologicky pracuje s dalšími prameny až k současnosti a všímá si, jaký má daná otázka dopad do života církve.²

Nejdůležitější teologická východiska sociálních encyklik by bylo možno nazvat fundamentálními teologickými argumenty k řešení fundamentálních společenským problémům příslušné doby. Teologie vždy měla jako jeden ze základních aspektů svůj apologetický rozměr, v případě sociálních encyklik jde o především o opozici ateismu. Apologetika odpovídá na námitky vysvětlováním a svědectvím o jedinečném obsahu křesťanské víry a naděje. Apologetika je iniciativní, není pouhou reakcí na odpor.³ Naopak odpor proti církvi je reakcí na její hlásání a veřejné projevy vůbec, apologetika má být pak druhotnou a pokud možno pozitivní odpovědí.

Jednotlivé encykliky navazují na to, co je z obsahu těch předchozích nadále či znovu aktuální. Někde se výslovně hovoří o novočtení. Je důležité všimnout si kromě sociálních encyklik i rozsáhlé části o sociálních otázkách v exhortaci papeže Františka „Evangelii Gaudium“ z roku 2013, která propojuje hlásání křesťanské zvěsti právě se sociálními akcenty.

Termín *sociální* se nyní v naší zemi běžně užívá v souvislosti s péčí státu či některých organizací o lidi staré, nezaměstnané, chudé, handicapované apod., nebo v oblasti politiky pro některé strany středolevé části politického spektra, které zaměřují svou politiku poněkud více na práva jmenovaných skupin. V sociálních encyklikách a celém sociálním učení církve je tento pojem širší, a zahrnuje nejzávažnější otázky života lidské společnosti, které úzce souvisejí s nadpřirozeným posláním člověka podle učení církve. Při zajištění důstojných životních podmínek pro duševní a duchovní rozvoj jednotlivců, rodin a celých společenských skupin, tedy stavů neboli „tříd“⁴, je klíčová oblast práce a celého hospodářství, dále otázky míru, státu a politiky, lidských práv, životního prostředí apod.

Tím se mívá k jádru většiny problémů, označovaných za sociální. Tyto problémy jsou často důsledkem nemorálního jednání, nebo špatně nastavených pravidel v hospodářské, státní a politické sféře. Sociální učení církve navrhuje svá obecná řešení přímo u kořene věci. Posun významu pojmu sociální v církevní a světské sféře ukazuje např. název ministerstva práce a sociálních věcí. V terminologii sociálního učení církve by nebyla

² Srov. Dokumenty II. Vatikánského koncilu, s. 355

³ WALDENFELS Hans: Kontextová fundamentální teologie, Praha: Vyšehrad, 2000, s.93

⁴ Srov. Sociální encykliky (1891 – 1991), Praha: ZVON 1996, s. 306

práce v názvu tohoto ministerstva jmenována zvlášť, protože organicky patří do sociální problematiky.

Dále je třeba upřesnit další klíčový pojem, v latině znějící *Bonum commune*. Je překládán různým způsobem, nejvýstižnější a nejsrozumitelnější v dnešní době je zřejmě *společné dobro*,⁵ jinak byl a je překládán např. jako *obecné blaho*, což není výstižné a působí archaicky.

Ke klíčovým pojmům sociální nauky patří *solidarita*, jako sociální zásada péče o sociálně potřebné ve společnosti, která usměřňuje působení institucí. Dále pak jako mravní ctnost, představující pevné a trvalé úsilí o společné dobro.⁶ Z hlediska fundamentální teologie je spojitost pojmu s dějinami spásy: „Nepřekonatelným vrcholem solidarity je život Ježíše Krista, nového Člověka, solidárního s lidstvem až k smrti na kříži (srov. Flp 2,8).“⁷

⁵ Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR: Kompendium sociální nauky církve, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství 2008, s. 490

⁶ Srov. PAPEŽSKÁ RADA.: Kompendium, s.133 -134

⁷ PAPEŽSKÁ RADA.: Kompendium, s.134

2. Obsah a historický rámec sociálních encyklik od roku 1891 do současnosti

2.1. Encyklika Rerum novarum z roku 1891

Nejdůležitější z prvních sociálních encyklik vydal papež Lev XIII. 15. května 1891. Ústředním tématem tohoto dokumentu je dělnická otázka. Společenské změny vyvolané průmyslovou revolucí přinesly velké nespravedlnosti ve vztazích zaměstnavatelů a zaměstnanců v průmyslových zemích. Zejména šlo o naprostý nepoměr mezi velkými zisky podnikatelů a mzdami dělníků, které jen stěží pokrývaly nebo ani nepokrývaly základní hmotné životní potřeby. Magisterium se k sociálním otázkám včetně dělnické otázky vyjadřovalo dílčím způsobem již mnohem dříve. Lev XIII. v Rerum novarum popsal problém proletariátu a kapitalistů, ukázal na jeho kořeny a navrhl řešení problému na úrovni církve, státu a svépomocných organizací. Řešení sociální otázky zařadil k hlavnímu poslání církve plynoucímu z evangelia.

V textu papež popisuje rozpor mezi malou skupinou vlastníků kapitálu a zástupy námezdně pracujících, výslovně píše o nezřízené ziskuchtivosti, lichvě a poukazuje na chybějící ochranu pracujících. Po úvodním popisu závažnosti dělnické otázky polemizuje s hospodářskými návrhy socialistů, kteří při řešení problému podněcují nenávisť mezi oběma skupinami a žádají zespolečenštění či zestátnění soukromého majetku. Varuje, že by to uškodilo i samotným proletářům. Ukazuje na širší souvislosti problému, na právo jednotlivců a rodin mít soukromé vlastnictví.

Brání také rodinu před svévolnými zásahy státu. Dále poukazuje na klíčovou úlohu, kterou má náboženství a církve při nápravě popsanych společenských nedostatků. Poukazuje na důstojnost člověka, Boží autoritu, na povolání člověka k věčnému životu s Bohem, na příklad a nadpřirozenou pomoc Ježíše Krista jako Božího syna a uvádí řadu morálních pravidel zakotvených v Písmu. Vyzývá ke vzájemnému plnění povinností a respektování práv. Proti ideologii třídního boje staví model spolupráce všech zúčastněných skupin⁸.

Dokonce v duchu evangelia ukazuje za podmínky spravedlivějšího rozdělení bohatství na cíl ve spřátelení obou znesvářených skupin. Potom papež rozebírá úlohu

⁸ Srov. Sociální encykliky s. 41

státu. Úkolem vedení státu je úsilí o dobro celku společnosti i jednotlivců.⁹ Členy státu jsou jak bohatí, tak chudí. Stát má povinnost přiměřeně pečovat o zájmy proletariátu. Přitom má stát povinnost ponechávat občanům a rodinám svobodu, pokud není v rozporu se společným dobrem. Svépomocné organizace mohou také v mnohém přispět, jde v té době hlavně o dělnické spolky, které by pečovaly o potřebné členy a částečně nahradily zaniklý cechovní systém. V závěru papež vyzývá všechny zúčastněné, aby se co nejrychleji ujali svých úkolů. Znovu ukazuje na klíčovou úlohu církevní nauky a výslovně volá k usilovné činnosti biskupy a kněze. Nejdůležitějším momentem v díle záchrany z ohromného společenského zla je podle Lva XIII. křesťanská láska.¹⁰

2.2 Quadragesimo Anno z roku 1931

Tato encyklika se velmi hlásí k předchozí sociální encyklice Rerum novarum. Zjevně tedy přejímá i teologické základy a je zde méně základních teologických výpovědí i teologických pasáží vůbec. V kapitole, kde se navrhuje jednotlivé úkoly k obnově společnosti, se výslovně mluví o lécích, takže společnost je vnímána jako vážně nemocná.¹¹ Encykliku vydal papež Pius XI. ke 40. výročí encykliky Rerum novarum v době kdy se přes dílčí úspěch sociálního učení Lva XIII. nahromadily další vážné společenské problémy.

Byla zde především velká hospodářská krize a poměrně nedávná drastická zkušenost 1. světové války. Při poválečné obnově byly do legislativy mnoha zemí nově zavedeny zákony v oblasti námezdní práce a celá nová oblast pracovního práva. Mnohé z nich byly ve shodě s principy stanovenými encyklikou Rerum novarum.¹² Vzniklo také mnoho svépomocných dělnických organizací od podpůrných a charitativních k odborovým. Největší nespravedlnosti byly sice zmírněny, ale spor mezi bohatými zaměstnavateli a na druhé straně dělnictvem a chudými, byl v mnoha zemích dále velmi ostrý. I nadále docházelo ke koncentraci kapitálu a tím i moci. Navíc v řadě zemí již od 1. světové války postupně přicházely k moci diktátorské režimy.

V oblasti světského řešení problému se od socialismu odštěpil radikálnější komunismus, prosazující násilné revoluční řešení. Již v prvním státě s tímto režimem se

⁹ Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR: Kompendium, s. 68, 69

¹⁰ Srov. Sociální encykliky s. 55

¹¹ Srov. Sociální encykliky s. 105

¹² Srov. Sociální encykliky s. 69

ukázalo, že jde o špatně fungující státní koncentrovaný kapitalismus, spojený s politickou diktaturou, který podstatu problému vůbec neřeší. Demokratické uspořádání trpělo roztržitostí a vyhroceností sporů na politické scéně. Tím částečně nahrávalo diktaturám.

V nové encyklice papež připomíná encykliky Lva XIII., které předcházely *Rerum novarum* a zároveň se dílčím způsobem dotýkaly sociální problematiky. Jejich témata byly rodina a manželství, původ státní moci, vztah státu a církve, povinnosti křesťanů jako občanů, a dále odmítnutí socialismu a liberalismu. I tyto encykliky jsou již papežem označeny jako sociální a to dokonce v názvu příslušné podkapitoly.¹³ Běžně se však dnes přijímá jako první právě *Rerum novarum*, označená v *Quadragesimo Anno* jako Magna charta církevní sociální činnosti. Dále se Pius XI. vrací k důvodům vydání předchozí encykliky, hodnotí, jak byla přijata a zabývá se jejími hlavními výzvami a tím, jak byly naplňovány. Obhajuje pravomoc církve vyjadřovat se k hospodářským a sociálním otázkám, ale omezuje toto poslání na mravní oblast.

Dále autor rozebírá jednotlivé problémy dobové sociální situace a předkládá zásady pro řešení. Jde o otázky vlastnictví, práce a kapitálu, spravedlivé mzdy apod. Tváří v tvář krizi politických systémů Pius XI. navrhuje stavovský řád, který by sdružoval lidi stejných pracovních a společenských úkolů a pomohl by tak zmírnit existující třídní dělení na bohaté a chudé.¹⁴ Poukazuje též na vznik hospodářské diktatury, kdy se velké nahromaděné bohatství v průmyslu i financích spojuje s politickou mocí a vede k zániku skutečně volného trhu. Varuje se zde také před radikální odnoží socialismu: komunismem. Jako hlavní moment se však předkládá naléhavá potřeba mravní obnovy. Aby se odvrátila hrozná zla v hospodářsko sociální sféře vyzývá Pius XI. v závěru k vyzkoušení všech navrhovaných prostředků k nápravě.

2.3. Mit brennender Sorge z roku 1937

Tato encyklika má speciální postavení. Reagovala na nebezpečí nacistického režimu v Německu, byla napsána v němčině a má tedy i německý název. Hlavním tématem je vztah státu a církve v Německu v pohnutých předválečných letech. Mezi sociální

¹³ Srov. Sociální encykliky s. 63

¹⁴ Srov. Sociální encykliky s. 88

encyklyky se někdy nepočítá, ale v Kompendiu sociální nauky církve je o ní pojednáno. Svým obsahem mezi sociální encyklyky patří i proto, že v *Quadragesimo anno* připomíná papež Pius XI. hned v úvodu vedle encyklyky *Rerum novarum* i *sociální encyklyky před ní*. Mezi nimi i *Immortale Dei* z roku 1885 o poměru státní moci k církvi.¹⁵

V úvodu protinacistické encyklyky je s velkým zaujetím a soucitem popsána zhoršující se situace církve v německé říši, kdy je porušován konkordát s Vatikánem a křesťanská víra je mnoha způsoby otevřeně či skrytě potlačována. Je to např. tlak na vystoupení z církve u úředních osob, změny v oblasti školství apod.

Cílem bylo vytvořit národní německou církev, ne už křesťanskou, ale jakési novopohanské pseudonáboženství národa a rasy a jejich světové nadřazenosti. V textu encyklyky pak následuje apologetická část, kde jsou definovány některé základní křesťanské pojmy a srovnávány s významem v novém nacistickém kultu. Výslovně se varuje před podsouváním jiných významů křesťanským pojmům. Papež se pak zvláště obrací na jednotlivé skupiny věřících, ukazuje na nebezpečí, kterým mají čelit, a povzbuzuje je ve zkoušce víry. Nakonec vyjadřuje naději, že německá církev vyjde ze zkoušky očištěná, že se národ i se svými bloudícími vrátí k Ježíši Kristu.

Byl to prorocký hlas. Světová hospodářská krize vyvolala mimo jiné ochranná opatření v zahraničním obchodu mnoha států, napětí ve společnosti tak více dostávalo mezinárodní rozměr a narůstalo zbrojení, jako příprava na útočné, nebo obranné války. Totalitní velmoci již chystaly své imperiální expanze. V roce uveřejnění encyklyky nebyly ještě zjevné mohutné válečné plány Německa. Zajímavá paralela s rozhodným postojem proti nacismu a s nadějí na Boží pomoc, jako u Pia XI., je v mezinárodně politické oblasti. Již v době Mnichovské dohody se nacismu rozhodně stavěl státník W. Churchill. V roce 1940 zůstalo Spojené království, jako ostrovní stát, poslední zemí, která čelila hitlerovské válečné mašinérii. W. Churchill jako britský ministerský předseda řekl na svatodušní pondělí 13. května ve svém slavném projevu mimo jiné: „...Má odpověď zní: Vést válku na moři, na zemi, ve vzduchu, s plným nasazením a vší silou, kterou nás Bůh obdaří. Vést válku proti zrudné tyranii, které se v temném, truchlivém výčtu lidských zločinů nemůže nic rovnat“.¹⁶ V následné letecké bitvě o Británii pak britští letci s vydatnou pomocí zahraničních pilotů a protivzdušné obrany dosáhli historicky prvního vítězství nad nacisty.

¹⁵ Srov. Sociální encyklyky s.63

¹⁶ PELLING HENRY: Winston Churchill, Levné knihy Kma, 2006, s. 459

2.4. Encyklika *Divini Redemptoris* z roku 1937

Pouhých několik dní po vydání encykliky proti nacismu vydává Pius XI. okružní list „*Divini Redemptoris*“ o nebezpečí komunismu. Hned na začátku píše autor v souvislosti s komunistickými režimy o nejhorším pronásledování církve, které kdy zažila a o hrozbě návratu do barbarství, společenského rozvratu a vyvrácení křesťanského života. Jedná se o situaci v Rusku, Mexiku a Španělsku. Papež připomíná své předchůdce, kteří již od roku 1846 vyvraceli komunistickou ideologii a odkazuje i na několik svých encyklik, kde se tímto problémem rovněž zabýval.¹⁷

Papež proti výmyslům a poučkám komunistů staví učení církve a encyklice tak dává, stejně jako u té předchozí, vysloveně apologetický ráz. Odmítá propagandu, že komunisté přinášejí chudým ulehčení. Pokud někde nastal hospodářský rozvoj, bylo to zavedením nákladných průmyslových technologií, bezohledné těžby různých surovin a vynucené těžké a vyčerpávající práce.¹⁸ Odpovídá to situaci v Sovětském svazu, kde moderní průmysl budovaly firmy a odborníci z kapitalistické ciziny.¹⁹ Pius XI. dále odmítá materialismus, nepodloženou redukci celé skutečnosti na hmotnou stránku, což vylučuje věčného Stvořitele i posmrtný život a duchovní rozměr vůbec.

Sociální rozpor mezi bohatými a chudými chtějí komunisté řešit nenávistným třídním bojem vedoucím k násilné revoluci za domnělý pokrok světa. Přitom však berou člověku svobodu, lidskou důstojnost a dělají z něj, (podobně jako továrníci za raného kapitalismu) jakési kolečko v soustrojí jejich omezeného světa. Ruší právo na soukromé vlastnictví tzv. výrobních prostředků či zboží k obchodování. Neuznávají ani nerozlučitelné manželské svazky a rodinné závazky. Výchovu dětí má převzít společnost. Soudržnost společnosti by tak musely udržovat pouze hospodářské a hmotné potřeby.²⁰ Komunisté tedy chtějí společnost po na proměnlivých materialistických a hospodářských základech, tedy bez Boha.

Pius XI. poukazuje, že myšlenky komunistů byly již vyvráceny vědecky i empiricky, ale v částečně zastřené podobě se šířily dále na základě neurčitých falešných slibů péče o pracujících a nápravy chyb vládnoucích liberálů. Za pomoci nákladných

¹⁷ Srov. *Divini Redemptoris* www.kebrle.cz/katdocs/DiviniRedemptoris.htm, (2015-04-22) odst. 2 - 5

¹⁸ Srov. www.kebrle.cz: *Divini Redemptoris*, odst. 8

¹⁹ Srov. OSTEROTH REINHARD: Ferdinand Porsche, Praha: Academia, s. 95-100

²⁰ Srov. *Divini Redemptoris* www.kebrle.cz., odst. 9 -11

mediálních kampaní se komunistické názory stále šíří. Kde se dostali k moci, snažili se zničit křesťanské kořeny společnosti. Ve Španělsku v právě probíhající občanské válce s nenávislnou zuřivostí vyvraždili tisíce členů církevní hierarchie, zasvěcených osob i prostých věřících bez ohledu na příslušnost k tzv. společenské třídě, což jinak v teorii zásadně rozlišují a právě třídní boj je klíčovým pojmem celé ideologie.

Dále je v encyklice na základě rozumu a Božího zjevení pojednáno o skutečném významu lidské společnosti. Pius XI. rozebírá křesťanský pohled pojednáním o Bohu, člověku, rodině a lidské společnosti. Vedle ateismu zlehčuje komunistická teorie svým kolektivismem i osobnost člověka vysoce ceněnou Božím zjevením i prostým rozumem. Papež dále připomíná zdravý vztah k majetku, před Bohem jsou lidé jen jeho správci. Východiskem nápravy je návrat k zásadám evangelia v soukromí i veřejném životě. Papež připomíná evangelijní chudobu, varování bohatých, trpělivost, spravedlnost podle Desatera a milosrdné skutky. Příkazání lásky vyžaduje každodenní jednání.

Encyklika vyzývá k aktivnímu šíření sociálního učení a varuje před pokryteckými metodami komunistů, jejich falešnými nabídkami spolupráce s křesťany. Jako hlavní obranu papež vidí celkovou obnovu křesťanského života. Obrací se pak na jednotlivé skupiny věřících a na vlády států od kterých mimo jiné žádá, aby se postaraly o dostatek práce hlavně pro otce

rodin a mladistvé. Od kněží žádá, aby se soustředili na nejdůležitější úkoly péče o věřící a odložili vše ostatní. Mají pomoci prostým dělníkům a různým spolkům. Dává za příklad některé svaté kněze a naopak kritizuje lakomství a prospěchářství některých současných. V závěru připomíná své heslo „Mír Kristův v království Kristově“.

2.5. Encyklika Mater et Magistra z roku 1961

Papež Jan XXIII. napsal tuto encykliku k sedmdesátému výročí vydání encykliky Rerum novarum. Svět byl v zásadě rozdělený na vyspělé demokratické země tzv. Západu, země socialistického tábora s komunistickou vládou, v Evropě oddělené tzv. Železnou oponou a chudé země tzv. třetího světa. Tyto „tři světy“ měly své specifické problémy. Obecně to ve vyspělejších zemích byla doba hospodářského růstu a technického rozvoje po skončení poválečné obnovy, probíhajícího dočasného politického uvolnění v socialistickém táboře, ale také trvajících „studené války“ mezi prvními dvěma „světy“. Hned začátek úvodu je teologický, katolická církev je představena jako Matka a Učitelka všech národů.

Dále papež stručně vysvětluje význam křesťanství, podstatu člověka a smysl jeho života, a také úlohu Krista jako Spasitele. Jan XXIII. pak rekapituluje dosavadní vývoj sociální nauky včetně svatodušního poselství papeže Pia XII. z roku 1941 k padesátému výročí *Rerum novarum*. Dále se encyklika zabývá jednotlivými novými problémy sociální otázky, např. zanedbaným zemědělstvím, sociálním pojištěním, pomocí chudým krajům uvnitř států i mezinárodní humanitární a rozvojovou pomocí. Následně Jan XXIII. řeší problém pohrdání mravním řádem a ukazuje, že opravdový mravní řád má svůj základ jen v Bohu.

Papež si také všímá otázky ideologií a vyzdvihuje trvalou aktuálnost sociální nauky církve, požaduje její šíření a výchovu k sociální činnosti. Zvláštní kapitolu pak věnuje slavení nedělí a svátků. Vysvětluje význam příkázání a uvádí praktické důvody. Vyzývá dále k angažovanější křesťanské službě ve světě. Píše v této souvislosti o sloučení duchovního zdokonalování a pozemské práce. V závěru vyslovuje cíl své encykliky: „...aby nastal spravedlivý sociální řád a všechny národy aby v něm dosáhly blahobytu, radosti a míru“.²¹

2.6. Encyklika *Pacem in terris* z roku 1963

Pouhé 2 roky po předchozí sociální encyklice vydává Jan XXIII. encykliku další. Studená válka se vyhrotila tzv. kubánskou krizí a světu hrozila 3. světová válka, kvůli množství jaderných zbraní tentokrát existenčně ohrožující celou světovou civilizaci. O závažnosti situace svědčí hned začátek úvodní části: „Mír na zemi, tuto horoucí touhu lidí všech dob, nelze uskutečnit bez zachování řádu, který ustanovil Bůh“.²² Směřuje tedy přímo tam, kde vidí východisko k odvrácení katastrofy. Dále poukazuje na kontrast řádu vesmíru a nepořádku mezi lidmi a národy, a na vliv násilí. Ukazuje na zákony správných mezilidských i mezinárodních vztahů, vepsané v lidské přirozenosti.

Dále Jan XXIII. rozvíjí jednotlivé stránky řádu správných mezilidských vztahů a charakterizuje člověka jako osobu, nositele práv a povinností. Důležité je, že práva a povinnosti jsou zde ve vzájemné vazbě. Mnoho společenských problémů přinášelo a dosud přináší jednostranné zdůraznění práv, zřejmě v důsledku individualistické kultury a politického populismu.²³ Zvláště potom papež rozebírá jednotlivá lidská práva: právo

²¹ Sociální encykliky, s.174

²² Sociální encykliky, s. 181

²³ Srov. Sociální encykliky, s. 182 - 183

na život a důstojnou úroveň, práva se vztahem k mravním a kulturním hodnotám, právo uctívat Boha, svoboda volby životního stavu, hospodářská práva, shromažďovací a sdružovací práva, svoboda pobytu a pohybu a nakonec politická práva.²⁴

Následující oddíl věnuje Jan XXIII. povinnostem, které ve stejném počtu přiřazuje jednotlivým právům, a dále poukazuje na vzájemnost práv a povinností v mezilidských vztazích: „Proto ti, kdo se dožadují vlastních práv, ale na své povinnosti zapomínají, nebo je plní nedostatečně, zasluhují přirovnat k lidem, kteří jednou rukou stavbu budují, druhou boří“.²⁵ Takto, originálním způsobem, připomíná papež vlastně zlaté pravidlo etiky.

Vzájemná spolupráce, odpovědnost, pravda, spravedlnost, láska a svoboda v lidském soužití jsou tématy dalších kapitol poměrně krátké encykliky. Znovu se připomíná Bůh jako základ mravního řádu.²⁶ V další kapitole rozebírá autor tři znamení doby: vzestup dělnického společenství po stránce hospodářské i společenské, dále účast žen ve veřejném životě a nakonec změny ve světovém společenském životě, spojené s požadavky na osvobození z koloniální nadvlády. Souvisí to s vědomím rovnosti přirozené důstojnosti.²⁷

Druhá část encykliky je nadešlá: „Vztahy mezi lidmi a veřejnou mocí uvnitř politického společenství“.²⁸ Jan XXIII. zde nejdříve rozebírá proč je nutná veřejná moc a vysvětluje, co znamená, že pochází od Boha. Upřesňuje postavení společenské autority, v této souvislosti připomíná učení sv. Jana Zlatoústého, že společnost přirozeně nemůže existovat bez autorit, jsou součástí přirozeného řádu. Neznamená to, že každý jednotlivý vládce je ustanoven Bohem. Pokud někde vlády států ukládají něco v rozporu s Božím řádem, pak nemá moc takových zákonů závaznost pro svědomí občanů. Jinak se moc mění v bezprávi. Společné dobro, jako poslání veřejné moci, je dalším důležitým tématem.^{29 30}

Společné dobro se týká člověka celého, jeho ducha i těla, jsou to předpoklady dané společností k rozvoji všech hodnot lidské osobnosti. V dalších kapitolách se téma veřejné moci rozebírá z různých hledisek a následuje část o mezistátních vztazích. Autor popisuje tři základní principy mezinárodní politiky, pravdu, spravedlnost a

²⁴ Srov. Sociální encykliky, s. 183-188

²⁵ Sociální encykliky, s. 188

²⁶ Srov. Sociální encykliky, s. 188-189

²⁷ Srov. Sociální encykliky, s. 190 - 191

²⁸ Sociální encykliky, s.192

²⁹ Srov. Sociální encykliky, s. 192-195

³⁰ MARITAIN JACQUES: Člověk a stát, Praha: Triáda, 2007, s. 15

solidaritu. Vylučuje rasovou diskriminaci a podobně jako u lidských práv uvádí právo států na existenci. V rámci solidarity píše Jan XXIII. o světovém společném dobru a všímá si politických uprchlíků. Poměrně velkou část pak věnuje odzbrojení, což souvisí s hlavním tématem encykliky, ohroženým světovým mírem a také problému rozvojových zemí. Připomíná slova svého předchůdce Pia XII. z 24. srpna 1939, kdy zbývalo jen několik dní do vypuknutí II. světové války: „Mírem nic nezaniká, válka může zahubit všechno“.³¹

V poslední části se papež věnuje vztahům na úrovni světového politického společenství, připomíná úkoly OSN. Jeho výzvy pak mívají k věřícím křesťanům. V závěrečné teologické pasáži se hlásí ke Kristu – Knížeti pokoje a mimo jiné píše: „Mír je jen prázdné slovo, neproměňuje-li se v řád založený na pravdě, vybudovaný podle požadavků spravedlnosti, prohloubený a naplněný opravdovou láskou a konečně uskutečňovaný ve svobodě“.³²

2.7. Populorum progressio z roku 1967

Během šesti let jde již o třetí sociální encykliku. Hlavním tématem encykliky Pavla VI. je problematika rozvoje národů, zejména rozvojových zemí. K vyhocení problému přispěly hospodářské neúspěchy nových států z bývalých kolonií, hospodářství bylo často jen jednostranně zaměřené a vládly často jen úzké mocenské skupiny s přístupem k bohatství, kdežto většina společnosti neměla ani dostatečná práva, ani možnosti dostatečného živobytí. Ve vyspělých zemích pokračovaly hospodářské úspěchy, ale rostly materiální nároky a měnily se morální hodnoty nastupujících generací. Trvala dále „studená válka“ mezi zeměmi „prvního“ a „druhého“ světa, která odčerpávala ohromné finance, vývojové a výrobní kapacity i lidi. Další enormní částky pohlcovaly převážně prestižní kosmické programy.

Stejně jako v minulé sociální encyklice svého předchůdce mívá autor hned k podstatným věcem. V názvu úvodní části píše o světových rozměrech sociální otázky. Píše o národech, které se potřebují dostat z hladu, bídy, endemických nemocí a nevzdělanosti. Církev podle požadavku evangelia Ježíše Krista rozhodla, že musí v této věci více sloužit lidem a v rozhodujícím dějinném okamžiku přispět k nutné solidární

³¹ Sociální encykliky, s. 208

³² Sociální encykliky, s. 220

akci všech.³³ Rozvoji chudých zemí se církve věnovala již dlouho v souvislosti s misemi, budovaly se hlavně nemocnice útulky, a školy. Dále se rozebírá rozvoj člověka jako všestranný růst jeho osobnosti, což se vztahuje i na společnost jako celek. Papež ovšem připomíná historickou zkušenost, že civilizace vznikají, rozvíjejí se a zanikají. Vyzdvihuje závazek solidarity a varuje bohaté, ale i chudé před lakotou a materialismem potlačujícím lidského ducha.³⁴

Následující kapitola navrhuje základní rysy řešení. Připomíná z evangelia a dalších pramenů úkol hmotné pomoci chudým z nadbytku bohatších. Podniky se mají stát skutečným lidským společenstvím. Papež povzbuzuje k urychlení akcí k odstranění chudoby ve spolupráci programů na různých úrovních za účasti veřejné moci. Varuje ale před technokracií. Vše má sloužit člověku. V další části textu pak připomíná závazky bohatých lidí a národů, potřebu odstranění hospodářských bariér. Dále vyjmenovává různé konkrétní způsoby pomoci, např. to čemu se dnes říká „fair trade.“ Varuje před sobectvím bohatých států, které vzbudí hněv chudých. Požaduje ucelené programy, příležitostná pomoc nestačí. Připomíná, že žádal, aby se část zbrojních výdajů dala na založení světového fondu na pomoc nejchudším zemím. Varuje před neokolonialismem.³⁵

Rozsáhlou část věnuje Pavel VI. spravedlnosti v mezinárodním obchodu. Dále se podobně jako v předchozích encyklikách připomíná klíčová úloha křesťanské lásky a uvádějí další konkrétní návrhy či připomínky pomoci různým skupinám. Následuje kapitola s názvem: „Rozvoj je nové jméno pro mír.“³⁶ Znovu zde mimo jiné naléhavě vyzývá ke zvýšenému úsilí v pomoci trpícím chudým. V závěru oslovuje řadu různých společenských skupin, které mohou věc ovlivnit: členy mezinárodních organizací, politiky, žurnalisty, učitele a vychovatele, zámožné lidi. Volá katolíky, všechny křesťany a lidi dobré vůle. Místo zbrojení má nastoupit přátelská mírová spolupráce: „Všechny vás tedy vyzýváme, abyste na naši výzvu plnou úzkostí ve jménu Páně odpověděli s plnou odhodlaností“.³⁷

2.8. Laborem exercens z roku 1981

³³ Srov. Sociální encykliky, s. 229

³⁴ Srov. Sociální encykliky, s. 235

³⁵ Srov. Sociální encykliky, s. 244- 247

³⁶ Sociální encykliky, s. 254

³⁷ Sociální encykliky, s. 259

Jde o první ze tří sociálních encyklik Jana Pavla II. Sociální učení církve bylo již dříve jeho oborem, přednášel je bohoslovcům. Vydání této encykliky se opozdilo, místo v květnu vyšla až v září, protože Jan Pavel II. byl těžce zraněn při atentátu. V závěru sám píše, že text encykliky definitivně přešel, až když se vrátil z pobytu v nemocnici. Problémy světové společnosti, řešené v předchozích encyklikách, v různé míře přetrvávaly dále. Hned v předmluvě definuje lidskou práci v širokém slova smyslu jako každou vykonávanou činnost, mimo činnosti k pouhému udržování života. Tím práce odlišuje člověka od ostatních tvorů. V úvodu pak píše, že problém práce, který se dotýká člověka, je přímo v srdci sociální otázky, je to klíč k sociální otázce. Učení církve v této věci má zdroj v Písmu.³⁸

Autor rozebírá otázku nejprve teologicky, dále pak filozoficky a člověka přitom představuje jako subjekt práce, díky němuž má práce svou hodnotu. Varuje dále před nesprávným pojetím hodnoty práce jen jako jakéhosi zboží, které zaměstnanci prodávají zaměstnavatelům. Dělnická otázka vznikla právě takovouto degradací subjektu práce, který byl v procesu průmyslové výroby jako věc ovládaná strojem. V reakci na nespravedlnost celého systému vznikla hnutí dělnické solidarity k společnému postupu za práva pracujících. Papež se hlouběji zabývá důstojností pracujících, vztahu práce k rodině a národu.

Následující kapitolu nazval Jan Pavel II. „Konflikt práce a kapitálu v přítomném úseku dějin“.³⁹ Začíná teologickými argumenty, kdy příslušné biblické texty přirovnává k lešení a sloupu církevní nauky. Jádrem zmíněného konfliktu byla trvající snaha podnikatelů dosahovat co největších zisků a tedy dávat pracujícím co nejnižší mzdy, aby se snížily výrobní náklady. K tomu přistupovaly další nespravedlnosti. Konflikt se ideologicky projevil v boji liberalismu a marxismu, nešlo o pouhé teorie ale vládnoucí myšlenkové systémy v zemích „prvního“ a „druhého“ světa. Klíč k nápravě spočívá v uznání zásady prvenství lidské práce před kapitálem, primátu člověka před věcí.⁴⁰

Kapitál je chápán jako souhrn výrobních prostředků: nástrojů, strojů, laboratoří, budov atd. Na samotném výrobním procesu je zřetelně vidět, že účinnou příčinou je sám člověk a jeho práce, která ostatně předtím vytvořila i samotný kapitál. Celý souhrn výrobních prostředků naší civilizace je historické dědictví práce. Nelze oddělovat kapitál a práci, stavět je proti sobě, obojí je totiž nerozlučně spojené. Tento ucelený

³⁸ Srov. Sociální encykliky, s. 303-307

³⁹ Sociální encykliky, s. 320

⁴⁰ Srov. Sociální encykliky, s. 321-323

reálný koncept byl rozbit naprostým omylem ekonomismu, který oba činitele, bez ohledu na skutečný původ a smysl, vidí jako oddělené, postavené naroveň a v protikladu.⁴¹

Tento omyl šel ruku v ruce s materialistickou filosofií. Jan Pavel II. se dále věnuje vztahem práce a vlastnictví, kde odmítá kolektivistické pojetí marxismu i individualistické absolutní vlastnictví podle liberalismu. Křesťanská tradice uznává právo na soukromé vlastnictví, toto právo je však podřízené všeobecnému určení statků, to znamená aby k těmto statkům nacházeli spravedlivý přístup všichni.⁴² Následující kapitola autor věnuje právům pracujících. Spravedlivou mzdu označuje za důležité měřítko spravedlnosti celého systému. Závěrečná kapitola má duchovní charakter, zabývá se spiritualitou práce. Křesťanské poselství důrazně zavazuje k budování světa a péči o dobro bližních.⁴³

2.9. Sollicitudo rei socialis z roku 1987

Encyklika byla vydána k 20 výročí encykliky *Populorum progressio* o rozvoji národů. V úvodu připomíná význam textu svého předchůdce Pavla VI. jako důrazného apelu na svědomí lidí, který má dosud plnou aktuálnost. Vyspělé země „prvního“ a „druhého světa“ se staraly především o vlastní hmotný blahobyt, zbrojení a kosmické soupeření. Přes různé rozvojové projekty a finanční půjčky chudé země dále zaostávaly, takže propast mezi tzv. vyspělým Severem a rozvojovým Jihem byla stále hlubší. Ukazují to nejrůznější statistické ukazatele. Papež naléhavě upozorňuje na ohromné množství mužů, žen a dětí, žijících v nesnesitelné bídě.

Pro nejchudší země se zavedl i pojem „čtvrtý svět.“ Příčin je řada: rozdíly v kulturách a hodnotových systémech, vliv negramotnosti, omezené právo na hospodářskou aktivitu v důsledku politických režimů atd.⁴⁴ Těživé bylo vysoké zadlužení chudých zemí. Většina světa měla také problém s nezaměstnaností, nebo nedostatečnou zaměstnaností. Řešení světových problémů ztěžovala výše zmíněná existence politických a vojenských bloků Východu a Západu, obě strany měly imperialistické a nekoloniální sklony. Toto nenormální rozdělení bylo jednou z hlavních překážek potřebné rozsáhlé rozvojové pomoci „třetímu a čtvrtému světu“.

⁴¹ Srov. Sociální encykliky, s. 323-324

⁴² Srov. Sociální encykliky, s. 326

⁴³ Srov. Sociální encykliky, s. 345

⁴⁴ Srov. Sociální encykliky, s. 367-368

Papež přísně odsuzuje obchod se zbraněmi, které se i na chudý Jih dodávají bez problémů a připomíná fatální nebezpečí jaderného arzenálu. Dále jmenuje problém terorismu. Velkou bolestí je obtížný život milionů uprchlíků, a rovněž demografická nerovnováha.⁴⁵

V další kapitole o opravdovém lidském rozvoji poukazuje Jan Pavel II na kontrast bídy a konzumismu. Hmotné statky mají sloužit správnému rozvoji, vlastnímu „bytí“ člověka. Spolupráci na rozvoji musejí sdílet všechny oblasti dosud rozděleného světa. Rozvoj důstojný člověka sleduje vedle hospodářství i lidská práva, uskutečňuje se v solidaritě a svobodě. Papež si všímá i hospodaření s přírodními zdroji a zacházení s životním prostředím. V encyklice následuje teologický rozbor moderních problémů. Jan Pavel II. poukazuje na důležitý mravní rozměr problematiky rozvoje. Pokud se rozvoj národů během dlouhých let stále nedaří, jsou zde i příčiny mravní povahy. Jde o vady společenských systémů, které papež nově pojmenovává „struktury hříchu“. Mají kořen v osobním hříchu, ale projevují se v institucionalizované podobě.⁴⁶

Lze je překonat postoji protikladnými, úsilím o dobro bližního, solidaritou na rovině národní a mezinárodní. Jan Pavel II. označuje solidaritu za křesťanskou ctnost, ukazuje, že tolik potřebný mír je právě plodem solidarity a připomíná, že v ní vynikalo mnoho svatých osobností církve. V další kapitole ukazuje papež, že u sociálního učení církve nejde o nějakou *třetí* cestu mezi liberálním kapitalismem a marxistickým kolektivismem, či pouhou alternativu jiných soustav. Sociální učení je něco svébytného, nejde o ideologii. S problematikou rozvoje je v první řadě spojen křesťanský závazek pomáhat s láskou chudým. Jan Pavel II. konkrétně jmenuje hladovějící, žebráky, bezdomovce, nemocné bez lékařské péče.⁴⁷

Na pomoc volá i politiky a činitele mezinárodních institucí. Kritizuje mezinárodní obchodní systém pro diskriminační opatření, všímá si dalších činitelů. Vyzývá k vyšší aktivitě i samotné rozvojové země. V závěru píše Jan Pavel o osvobození, po kterém touží lidé i národy, rozvoj má vést k „lidštějšímu životu“ a zahrnovat jak hospodářský, tak hlavně transcendentní a náboženský rozměr. Přitom největšími překážkami jsou hřích a struktury hříchu, rozvoj a osvobození se realizuje službou bližním, zvláště těm nejchudším. Jan Pavel II. odmítá zoufalství, pesimismus a pasivitu a povolává všechny, aby čelili vážným nebezpečím konce tisíciletí. Končí připomínkou modlitby ze mše za

⁴⁵ Srov. Sociální encykliky, s. 375-377

⁴⁶ Srov. Sociální encykliky, s. 390-391

⁴⁷ Srov. Sociální encykliky, s. 398-399

rozvoj národů: „...ať bohatství tvých darů...umožní každému člověku plně rozvinout jeho osobnost...“⁴⁸

2.10. Encyklika *Centesimus annus* z roku 1991

V úvodu Jan Pavel II. oceňuje hodnotu 100 let staré encykliky Lva XIII., ze které církve ve své sociální nauce dosud čerpá a rekapituluje její obsah. Připomíná dále světové události konce roku 1989, kdy se odehrály radikální změny v tzv. Východním bloku, které papež právě na základě sociálního učení církve charakterizuje jako projev negativních důsledků socialistického společenského zřízení. Omyl socialismu má antropologický základ, člověk je zde omezen pouze na komplex společenských vztahů, není samostatnou osobou s mravním rozhodováním. To bylo omezení jeho důstojnosti a svobody.⁴⁹

Hlavní příčinou omylu je ateismus, popírání Boha, odtud pochází i myšlenka tzv. třídního boje. Stejný kořen měl dlouhodobý militarismus ve světové politice. Princip moci byl kladen nad morálku a právo. Papež se vrací k tragédii světových válek a ukazuje, že když svoboda odmítla pravdu, stala se bezohledným sledováním vlastních cílů. Nacionalismus a totalitarismus, nahromaděné nespravedlnosti, nenávisť a pomstychtivost, rozpoutaly tyto otřesné události.

Papež pak připomíná i další éru až do jeho současnosti, poznamenanou dalšími válečnými konflikty ve světě a zbrojením. Připomíná i pozitivní věci jako dekolonizaci a výraznější uplatnění konceptu lidských práv.⁵⁰ V další kapitole se vrací k rozboru roku 1989. Poukazuje na postupné pády diktátorských režimů ve světě již během 80 let a připomíná velké hnutí dělníků v Polsku ve jménu solidarity. Poukazuje na nenásilný boj lidí, kteří odmítli podrobit se útlaku. Dále Jan Pavel II. uvádí teologické souvislosti těchto událostí. Rovněž varuje před novým oživením totalitarismu a autoritářství, konzumním životem a náboženským fanatismem.

Dále pak autor rozebírá téma soukromého vlastnictví a univerzálního určení statků. Vyzdvihuje význam tvůrčí a organizované práce, hospodářské iniciativy a soukromého podnikání. Odmítá nadvládu soukromého kapitálu i socialistický model, který je nakonec kapitalismem státním. Jako logickou alternativu ukazuje tržní systém svobodné práce, podnikání a spoluúčasti, státem usměřovaný tak, aby byly zajištěny základní

⁴⁸ Srov. Sociální encykliky, s.

⁴⁹ Srov. Sociální encykliky, s. 415-430

⁵⁰ Srov. Sociální encykliky, s. 429-435

potřeby všech ve společnosti. Odmítá konzumní zaměření života a hospodářství s nadvýrobou, nadspotřebou surovin a ničením životního prostředí. Poukazuje na hodnoty pravdy, dobra a krásy.⁵¹

Jan Pavel II. pak obrací pozornost k tzv. humánní ekologii, zdravému mezilidskému prostředí. Základem této *mezilidské ekologie* je rodina založená na manželství kde oddanost rodičů tvoří pro děti nejlepší atmosféru k jejich rozvoji. Je zde sídlo „kultury života“ oproti rozšířené „kultuře smrti“. Jako její vrchol připomíná autor celosvětově rozšířený umělý potrat. Odmítá kampaně na technické omezování kontroly porodnosti a vytýká nedostatek úcty ke svobodnému rozhodování. Věnuje se pak pojmu „odcizení“ a vykládá jej z křesťanského hlediska. Všimá si též neurčitosti dnešního významu slova „kapitalismus“, a pro hospodářství v duchu sociální nauky navrhuje pojmy „tržní“ nebo „svobodné hospodářství“. Poukazuje přitom na nutnost spravedlivého právního rámce.⁵²

Další kapitola encykliky je věnována státu a kultuře. Připomíná se zde princip právního státu s mocí zákonodárnou, výkonnou a soudní a ukazuje na odlišnost totalitního státu komunistického typu s nárokem na absolutní moc, popíráním objektivního dobra a zla a odmítáním církve. Totalitní stát chce pohltnout společnost, rodinu, náboženský život i samotného člověka. Demokracie naopak umožňuje podíl voličů na vládě, střídání vlád a jejich kontrolu, potřebuje však právní stát a uznání celé důstojnosti člověka. Bez správných hodnot demokracie může podlehnout totalitě.

Z lidských práv vyzdvihuje Jan Pavel II. právo na život. Zdravé tržní hospodářství předpokládá právní jistoty svobody, soukromého vlastnictví, i stabilitu dalších prvků, což má zajistit právě stát. Překážkou rozvoje hospodářství je naopak nejistota, rozšíření korupce apod. Stát má také napomáhat podnikům k vytváření nových pracovních míst. Úloha státu má však své meze dané principem subsidiarity, není cílem „zaopatřovací stát“.⁵³ Papež ukazuje na současnou situaci člověka, často takřka drceného mezi hospodářskou sférou a státem a zdůrazňuje jedinečnou hodnotu lidské osoby, jíž mají stát i trh sloužit.

Člověk má hledat a odhalovat pravdu a žít podle ní. To charakterizuje *kulturu* národa. Pojem „kultura“ má tak zde široký celkový význam ve smyslu, kdy se např. mluví o starých civilizacích jako kulturách. Dnes je vnímání „kultury“ spíše jen jako zábavy, tvorby více či méně umělecké, či památkové péče apod. Papež ukazuje na péči

⁵¹ Srov. Sociální encykliky, s. 444-452

⁵² Srov. Sociální encykliky, s. 452-456

⁵³ Srov. Sociální encykliky, s. 459-463

církve o správné lidské postoje a píše o „kultuře“ míru. Připomíná svou výzvu v době ozbrojeného konfliktu v Perském zálivu: „Nikdy více válku!!!“⁵⁴ Připomíná slova svého předchůdce Pavla VI. o tom, že jiné jméno pro mír je rozvoj.

Závěrečnou kapitolu věnuje papež člověku a církvi.

2.11. Encyklika *Caritas in veritate* z roku 2009

Encyklika je o integrálním lidském rozvoji v lásce a v pravdě, jak zní její podtitul. Benedikt XVI. v úvodu vysvětluje název encykliky, *křesťanskou milosrdnou lásku v pravdě* dosvědčil svým pozemským životem Ježíš Kristus. *Láska v pravdě* se stává jeho tváří. V této lásce je i základ sociální nauky církve. Samotný pojem *láska* je přitom neustále překrucován, zbavován pravého smyslu a etického rozměru. Právě proto je tak důležité spojení lásky s pravdou, které přináší pravou humanitu a je základem dobrých mezilidských vztahů. Křesťanské hodnoty jsou nezbytné pro opravdový integrální rozvoj člověka a celé společnosti.⁵⁵

Lze zde zdůraznit i pojem „charita“ jako projevy této *caritas* v oblasti péče o potřebné. Papež si dále všímá spravedlnosti jako minimální míry lásky a dostává se k pojmu společného dobra, jako dobra „nás všech“. Povolává k lásce i v oblasti politiky a oceňuje toto působení stejně, jako jiné způsoby lásky k bližnímu. Autor poukazuje na problematiku současného rozvoje v éře globalizace a připomíná s velkým oceněním encykliku *Populorum progressio* a chce ji nyní aktualizovat.

Jako nebezpečí dnešní doby ukazuje Benedikt XVI. skutečnost, že faktickému propojení lidí a národů neodpovídá stav svědomí a rozumu, který by vedl ke skutečnému rozvoji. Láska spolu s rozumem a vírou mohou rozvoj zlidštit, pouze technický rozvoj a jeho založení na užitečnosti zde nestačí.⁵⁶ Další kapitola ukazuje, že úloha církve není jen ve výchově či charitě ale celkově ve službách pokroku a plného lidství. Popisuje pak základní rysy a okolnosti rozvoje. Plný rozvoj vyžaduje především transcendentní pojetí osobnosti člověka, rozvoj je i povoláním člověka.

⁵⁴ Sociální encykliky, s. 466

⁵⁵ Srov. BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 9-10

⁵⁶ Srov. BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate*, s. 13-15

Aktuální od šedesátých let zůstává naléhavá potřeba reforem k odstranění nespravedlnosti při rozvoji národů a naléhavá výzva pomáhat odvážnými činy. Tehdy šlo o odstranění nejhorších projevů bídy. Ekonomický rozvoj přinesl nesporné úspěchy, ale vytvořil deformace, které se ještě zhoršily finanční krizí. Ač vzrostlo světové bohatství, sociální nerovnost je větší. I v bohatých zemích nové vrstvy upadají do chudoby. Firmy často nerespektují práva pracujících, mezinárodní pomoc často nedojde skutečně potřebným.⁵⁷

Papež upozorňuje, že státní moc má v rámci globální ekonomiky omezené možnosti regulace, sociální zabezpečení může stále hůře plnit své závazky, také odbory stěží hájí zaměstnance. V této atmosféře nejistoty se těžko rozvíjejí např. plány na rodinu. Dlouhodobá nezaměstnanost je velkou duševní zátěží. Přitom hlavním kapitálem je sám člověk ve své integritě. Hlad ve světě není dnes z celkového nedostatku, ale nerovné distribuce, plýtvání a nedostatečné infrastruktury pro akutní nouzové situace. Jedním z projevů chybějící úcty k životu jsou programy kontroly porodnosti včetně umělých potratů. Problémem je i náboženská nesvoboda spojená často s násilím. Naproti náboženskému fanatismu je překážkou rozvoje i náboženská lhostejnost a praktický materialismus. Ateismus odebírá lidem duchovní a morální síly.⁵⁸

Láska v pravdě přináší zkušenost nezištného daru. Moderní člověk často odmítá vděk a považuje se sám za soběstačného. I v hospodářství je časté přesvědčení o autonomii, která odmítá morální rozměr. Přitom trh potřebuje všeobecnou vzájemnou důvěru zúčastněných osob, jinak se komplikuje jeho fungování. Autor ukazuje problém jako závažný. Ekonomické aktivity nestačí k uskutečňování společného dobra, to je úlohou politické společnosti. I v ekonomice však mohou a mají být lidské, solidární, přátelské vztahy. I v tržních vztazích musí mít své místo princip nezištného daru.⁵⁹

Papež se dále věnuje problematice kapitálových trhů, mobility kapitálu bez ohledů na místní dopady. Rozebírá další aspekty podnikatelské činnosti. Odmítá dále fatalistický postoj ke globalizaci. Sama není dobrá ani špatná. Jde o její naplnění, přináší negativa i šance k rozvoji. Dále se Benedikt XVI. zabývá právy a povinnostmi v rámci všeobecné solidarity a rozvoje. Vyzývá státy, aby prosazovaly podporu tradiční rodiny. Sleduje nadále různé modely podnikání, které pomáhají rozvoji. Všimá si otázky energie a

⁵⁷ Srov. BENEDIKT XVI.: Caritas in veritate, s. 15-28

⁵⁸ Srov. BENEDIKT XVI.: Caritas in veritate, s. 32-38

⁵⁹ Srov. BENEDIKT XVI.: Caritas in veritate, s. 43-47

surovin a v této souvislosti také ochrany klimatu a celého životního prostředí. Narušené mezilidské vztahy se promítají i do poškozování přírody.⁶⁰

Kapitolu o spolupráci lidské rodiny uvádí problémem z nejbolestivějších, samotou, která je druhem chudoby a souvisí i s hmotnou nouzí. Člověk se opravdově realizuje navazováním vztahu k druhým a k Bohu. Dále je vážná příčina chudoby v nezaměstnanosti nebo v příliš nízké mzdě. Problém rozvoje národů také souvisí s technickým pokrokem, kterému je věnována zvláštní kapitola. Technika názorně ukazuje vládu ducha nad hmotou. Usnadňuje práci, zvyšuje životní úroveň, všestranně člověku pomáhá. Je součástí touhy člověka po integrálním rozvoji. Sama o sobě je však ambivalentní, vznikla k posílení svobody člověka, ale svádí k přijetí technokratické mentality s důrazem na užitečnost, efektivitu a odsunutím pravdy na vedlejší kolej. Užití techniky v sobě nese morální odpovědnost. S technikou souvisí i mohutný rozvoj mediální sféry. I zde je třeba rozlišovat příležitosti pro rozvoj a negativní procesy manipulace pro ekonomické a mocenské zájmy. Technika úzce souvisí i s otázkami bioetiky.

⁶⁰ Srov. BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate*, s. 62-69

3. Základní teologická východiska

Tato kapitola vychází z prvního schématu fundamentální teologie, které jako prvky teologického fundamentu rozlišuje: Boha, který přináší člověku sdělení o sobě, dále člověka, který reaguje na výzvu a nakonec jejich vzájemný vztah. Tématické členění následující kapitoly je podle převládajících prvků, zda je zde více o Bohu a jeho vztahu k člověku, nebo o člověku ve vztahu k Bohu. Další členění je do podkapitol s jemnějším rozlišením a nakonec jsou uvedeny části se souhrnnou výpovědí, integrující více prvků, nebo všechny tyto prvky. Tak bude přehlednější vývoj argumentace daného tématu a bude zřejmé, kolik pozornosti autoři dané oblasti věnovali, jaké byly jejich priority.

3.1.1. Živý Bůh, boží Trojice, jako pozitivní autorita, pomocník ve vztahu k člověku

V encyklice *Quadragesimo anno* ukazuje Pius XI. na Boží plány a v souvislosti se starostí o lidi, odvrácené od Boha, zde čteme: „doufáme jedině v pomoc Všemohoucího, jenž *chce, aby se všichni lidé zachránili*“⁶¹ Jde o záchranu ze hříchu, znovunavázání pozitivního vztahu boha s lidmi. Výrok ukazuje na Boží prioritu ve vztahu k člověku a poukaz na všemohoucnost dává jednoznačnou naději. Právě zkázu lidských duší ukazuje papež v této encyklice jako největší problém.⁶² Jde o těžkou dobu hospodářské krize, kdy nezaměstnanost a krach mnoha firem způsobily ve společnosti velkou nejistotu a napětí z existenčních problémů což znamenalo i velkou zkoušku víry a společenskou situaci zhoršoval nedostatek solidarity spojený právě s životem bez Boha. Nezaměstnanost či omezená zaměstnanost je dnes ve vyspělých zemích i přes sociální podpory velmi bolestivým problémem, z křesťanského hlediska o to víc, že ničí rodinný život a ochuzuje mnoho lidí o plné pracovní uplatnění.

V encyklice *Mit brennender Sorge* autor kritizuje zneužívání křesťanských pojmů nacistickou ideologií. Na začátku pasáže autor píše: „Zvláštní pozor musíte, dávat na to, aby se základní náboženské pojmy neokrádaly o svůj podstatný obsah a nedával

⁶¹ Sociální encykliky, s. 108

⁶² Srov. Sociální encykliky, s. 103

jiným, světským významem“.⁶³ K základním teologickým východiskům této encykliky lze připočítat definice hlavních křesťanských pojmů. Pius XI. především odmítá panteistické ztotožňování Boha s vesmírem, či světem, nebo stavění neosobního osudu na místo osobního Boha. Papež se také ohrazuje proti zbožšťování rasy, národa a státu, tedy typickým prvkům totalitní ideologie nacistického Německa. Potom upozorňuje na další zamlžování pojmu *Bůh*, kdy se v hovorové řeči, nebo v tisku spojuje Boží jméno s jakýmkoli lidským hledáním a touhami.⁶⁴ Připomíná skutečného Bůh křesťanské víry: „Náš Bůh je osobní, nadlidský, všemohoucí, nekonečně dokonalý Bůh, jeden ve třech osobách, trojjediný v jednotě Boží podstaty, tvůrce všeho stvořeného, Pán a Král a poslední činitel světových dějin, který vedle sebe nestrpí a ani nemůže strpět jiné bohy.“⁶⁵ Jako povzbuzující argument proti zdánlivě všemocné, mimořádně kruté autoritě hitlerovského státu staví Pius XI. nesrovnatelně vyšší a lepší autoritu. O víře v tuto autoritu svědčí statečný odpor mnoha katolíků proti nacistickému režimu, mezitím i fakt, že se tuto encykliku podařilo úspěšně propašovat do farností a byla v kostelích veřejně čtena.

Papež výslovně píše o Bohu jako o Králi, lze to vnímat jako výslovnou duchovní opozici proti absolutním nárokům vůdce a celé nacistické státní mašinérie. Zaměření svého pontifikátu formuloval papež Pius XI. heslem „mír Kristův v království Kristově“. Po několika dalších křesťanských pojmech, citovaných v dalších kapitolách této práce, vysvětluje papež „milost“, jako poslední z klíčových slov: „Milost v širším slova smyslu se může nazývat vše, co dostává stvoření od Stvořitele. Milost ve vlastním a křesťanském smyslu slova zahrnuje v sobě nadpřirozené projevy Boží lásky, přízně a také Božího působení, které povznášejí člověka do nejvnitřnější životní spojitosti se sebou, pro kterou Nový zákon nazývá člověka Božím dítětem.“⁶⁶

Opět zde byl alternativní nacistický význam slova, kdy milosti odpovídaly dary přírody a podle Pia XI. jde o terminologickou svatokrádež. Nacistická totalitní říše potřebovala jednotný světový názor, učení církve bylo v jasném rozporu a tak státní moc vedle otevřeného fanatického rasového antisemitismu již začala i boj proti křesťanství, jakožto náboženství. Dnes má slovo milost u nás ve světském prostředí bez zlého úmyslu převážně

⁶³ OFICIÁLNA STRÁNKA KATOLÍCKEJ CIRKVI NA SLOVENSKU. *Encyklika pápeža Pia XI. Mit brennender Sorge*, I2011-02-15I. <http://www.kbs.sk/?cid=1117033875>

⁶⁴ OFICIÁLNA STRÁNKA. *Mit brennender Sorge*

⁶⁵ OFICIÁLNA STRÁNKA. *Mit brennender Sorge*

⁶⁶ OFICIÁLNA STRÁNKA. *Mit brennender Sorge*

Pokud „zcizená“ klíčová slova přebírala s pomocí propagandy i velká část věřících lidí, církev měla problém s komunikací. Musela tedy své pojmy takto důrazně hájit, opatřit je jen vhodnými přívlastky k odlišení by stejně představovalo posunutý význam. Podobný problém je dnes např. se slovem „zповěd“, které se běžně používá v médiích pro rozhovor s nějakou celebritou, tedy něco zcela jiného, než svátost smíření, tedy odpuštění hříchů a obnovení dobrého vztahu s Bohem s diskrétní pomocí kněze. Podobně, je někdy v jiných, někdy i velmi negativních významech, užito slovo „svatý“. Vytváření negativních asociací kolem důležitých slov pak může komplikovat sdílení v oblasti víry, tedy vztah lidí k Bohu i mezi sebou navzájem.

V encyklice *Divini redemptoris* představuje základní teologickou argumentaci proti ateistické ideologii komunismu nejdříve opět výklad klíčových pojmů: „Zpočátku je třeba upozornit, že Bůh je jediná a nejvyšší bytost všechno převyšující. Je všemohoucí stvořitel všeho stvoření a taktéž i nejmoudřejší a nejspravedlivější soudce všech lidí. A opravdu, Bůh skutečně je. Ne proto, že lidé v něho věří. Věří v něho a vzývají ho, protože skutečně je.“⁶⁷ Marxismus jako ideologie komunismu je důsledně ateistický, zřejmě proto papež hned na začátku zdůrazňuje samotnou existenci Boží. V této a předešlé encyklice se velmi projevuje apologetický ráz.

V této encyklice se poprvé zřetelněji představuje Bůh jako Trojice. V kapitole o obnově křesťanského života píše Pius XI. o Kristově ovčinci, připomíná přitom výrok o soli země.⁶⁸ Křesťané jsou v čase rozsáhlé společenské krize pod vedením a ochranou Krista jako pastýře a zároveň mají za úkol jako sůl chránit společnost před zkázou. V dalším odstavci autor obrací pozornost k Bohu Otci: „Jsem tedy hluboce vděčný Otci světel, od něhož pochází *každý dobrý dar a každé dobré obdarování* (Jk 1,17), za to, že s velkou útechou všude vidím potěšitelná znamení této duchovní obnovy....“⁶⁹ O Duchu svatém se papež zmiňuje hned v následujícím odstavci, kde ukazuje na rozšířený vlažný vztah k Bohu, omezený na pouze vnější plnění základních náboženských povinností: „Víme přece, jak tuto povrchnost a pokrytectví odsuzuje náš Spasitel. Podle jeho příkazu všichni mají uctívat Otce v *Duchu a v pravdě*“(J 4,23).⁷⁰

Vděčnost a uctívání patří k nejzákladnějším dimenzím vztahu věřících k Bohu, k opětování jeho lásky, jako základního poselství Božího zjevení. O vděčnosti se papež Pius XI. zmiňuje již v sociální encyklice *Quadragesimo anno*, kde cituje sv. Ambrože:

⁶⁷ *Divini Redemptoris* www.kebrle.cz., odst. 26

⁶⁸ Srov. *Divini Redemptoris* www.kebrle.cz., odst. 41

⁶⁹ *Divini Redemptoris* www.kebrle.cz., odst. 42

⁷⁰ *Divini Redemptoris* www.kebrle.cz., odst. 43

„Není větší povinnosti, než býti vděčným“⁷¹, a děkuje Bohu za obrovský přínos encykliky *Rerum novarum* pro církev a lidstvo při řešení dělnické otázky.

V encyklice *Laborem exercens* se Jan Pavel II. při analýze lidské práce opakovaně vrací k výpovědi Písma o člověku stvořeném jako obraz Boží (Srov. Gn 1,28).⁷² Z Božího ustanovení si má podmanit zemi a právě těmito skutečnostmi je člověk povolán k práci. Svou prací má být Bohu podobný, učit se od něj, je to organická součást vztahu člověka k Bohu.

V encyklice *Centesimus annus* píše Jan Pavel II. v souvislosti s Boží láskou k člověku, která se konkrétně projevuje v podpoře spravedlnosti: „Aby bylo učiněno spravedlnosti zadost a aby byly snahy lidí o její dosažení úspěšné, je zapotřebí daru milosti, který pochází od Boha. Jejím působením se v součinnosti se svobodou člověka uskutečňuje ona tajemná přítomnost Boha v historii, která je Prozřetelností“.⁷³ Slovo „Prozřetelnost“ za II. světové války rovněž zneužila nacistická propaganda ve svém vlastním významu.

Papež Benedikt XVI. v úvodu encykliky *Caritas in veritate* píše o dalším klíčovém pojmu, křesťanské lásce – *caritas*: „Je to síla, která má svůj původ v Bohu, věčné Lásce a absolutní Pravdě. Každý nalézá své dobro, když přijme plán, který s ním Bůh má, aby ho v plnosti uskutečnil. ...“.⁷⁴ Jde o jednu z nezákladnějších charakteristik Boha a jeho vztahu k člověku. Poukazuje se na to, že láska je přímo součástí Boží podstaty, Bůh má s každým své konkrétní záměry, nabízí je člověku, aby je objevoval.

V téže encyklice v rámci tématu rozvoje všech osob a národů, spojených do jediné rodiny, utvářené v solidaritě, papež sděluje: „Toto hledisko je rozhodujícím způsobem osvětleno vztahem mezi Osobami Trojice v rámci jediné božské podstaty. Trojice je naprostá jednota, neboť tři Božské Osoby jsou čistou vztahovostí. Vzájemná transparentnost mezi božskými Osobami je úplná a pouto mezi nimi je naprosté, protože tvoří absolutní jednotu a jedinečnost. Bůh chce zahrnout i nás do skutečnosti tohoto společenství, *aby byli jedno, jako my jsme jedno* (Jan 17,22). Církev je znamením a nástrojem této jednoty. Také vztahy mezi lidmi během dějin mohou být obohaceny poukazem na tento božský model“.⁷⁵

⁷¹ Sociální encykliky, s. 67

⁷² Srov. sociální encykliky, s. 308,309,311

⁷³ Sociální encykliky, s. 471

⁷⁴ BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009

⁷⁵ BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate*, s. 72-73

Teolog C. V. Pospíšil poukazuje na vztah mezi pojetím člověka a jediného Boha ve třech osobách, a jeho praktický dopad na život společnosti. Je znatelný v zemích tzv. Západu, zemích s křesťanskými kořeny a projevuje se (přes různé deformace) např. v demokratických politických systémech, smyslu pro lidská práva, jako práva jednotlivců, i pro společné dobro.⁷⁶

3.1.2. Ježíš Kristus, Boží a lidský syn, zachránce, učitel a vzor člověka

Realistický pohled na cestu člověka ke slíbenému šťastnému cíli u Boha ukazuje teologická argumentace v encyklice *Rerum novarum*: „Ježíš Kristus... neodstranil různé strasti,... nýbrž proměnil je v pobídky ke ctnostem a příležitost k zásluhám, takže ani jediný člověk nemůže dosáhnout věčné odměny, jestliže nekráčí v krvavých šlépějích Kristových.“⁷⁷ Připomínka životních obtíží souvisí se stavem člověka po prvotním hříchu (Srov. Gn 3,16-19). Dobra nebeská a věčná, která papež připomíná v předchozím textu, jsou zde uvedena jako odměna, tedy něco lákavějšího, což může lépe motivovat adresáty encykliky.

Lev XIII. navíc poukazuje na slíbenou Kristovu nadpřirozenou pomoc a příklad, který věřícímu člověku významně ulehčuje nepříjemnosti pozemské existence.⁷⁸ Pojetí Boha, který se sám stal člověkem, většinu života žil obyčejným životem a přijal i největší utrpení, zakládá důvěrný solidární vztah těžce pracujícího člověka a takového Boha. Příklad Ježíše je uveden i v dalším oddílu encykliky, kde papež píše o Kristu jako Bohu, který řekl o prokazování dobrých skutků: „Blaženější je dávat než dostávat“.⁷⁹ K tomu Lev XIII. připomíná, že dobré skutky, které lidé prokážou nebo odepřou chudým, budou hodnoceny, jako prokázané, či odepřené jemu.

V Encyklice *Mater et Magistra* čteme v úvodu o Ježíši Kristu: „On má na mysli především věčnou spásu člověka, když říká: *Já jsem cesta, pravda a život*.... Když však při pohledu na hladovějící zástupy s pohnutím volá: *Je mi líto zástupu*, ukazuje tím, že mu záleží i na pozemských potřebách lidu.“⁸⁰ Tuto péči podle evangelia dokázal i skutkem, zázračným rozmnožením malého množství potravin, které byly k dispozici, což, jak je v Písmu zmíněno, udělal nejméně ještě jednou. Jeho prioritou je však získat

⁷⁶ Srov. POSPÍŠIL Ctirad Václav: Jako v nebi tak i na zemi, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 68-69

⁷⁷ Sociální encykliky, s. 36

⁷⁸ Srov. Sociální encykliky, s. 36

⁷⁹ Sociální encykliky, s. 37

⁸⁰ Sociální encykliky, s. 119

člověka aby uvěřil jeho poselství Jan XXIII. zde v rámci humanitární pomoci hladovějícím, o kterých je dále v encyklice psáno, vzbuzuje naději na Boží pomoc. V této době se již projevovaly potíže zemí osvobozených z koloniální nadvlády, ale ne dost schopných udržet a rozvinout své hospodářství, víra v soucitného pomáhajícího Boha mohla pomáhat zajištění více potravin, ať už zlepšením vlastního zemědělství, nebo obchodní či humanitární cestou.

Ve své třetí sociální encyklice *Centesimus annus* píše Jan Pavel II o Ježíši Kristu a vlivu Zlého: “Obětováním Krista na kříži bylo vítězství království nebeského dobytou jednou provždy. Být křesťanem však vždy znamená bojovat proti pokušení a moci zla. Teprve na konci dějin přijde Pán ve své slávě k poslednímu soudu (srov. Mt 25,31) a vytvoří nové nebe a novou zemi (srov. 2 Petr 3,13, Zj 21,2). Dokud však trvají dějiny, sváří se v lidském srdci dobro se zlem“⁸¹.

Toto sdělení zdůvodňuje křesťanský pohled na podstatu dramatu dobra a zla ve světě. Je to vlastně polehčující okolnost pro lidi konající zlo, protože se na něm podílí i někdo další, kdo k němu pokouší, jako to dělal při setkání s Ježíšem Kristem na začátku jeho veřejného působení. O vysvobození ze hříchu čteme na samém začátku encykliky papeže Františka Evangelii *Gaudium*: „Radost evangelia naplňuje srdce i život těch, kdo se setkávají s Ježíšem. Ti, kdo přijímají spásu od něj, jsou vysvobozeni z hříchu, smutku, vnitřní prázdnoty a osamění“.⁸² (Tyto dvě věty najdeme i na zadní straně obálky).

3.2. Člověk stvořený Bohem, pozemský a věčný život člověka

V encyklice *Rerum novarum* v 2. kapitole nalézáme jednu ze základních výpovědí o člověku a jeho vztahu k Bohu. Když popisuje základní kvality lidské přirozenosti, poukazuje papež na schopnosti člověka, jeho svobodnou vůli a zároveň autoritu Boha: „.... člověk je dále sám pánem svého jednání. Proto v rámci věčného zákona, podřízen jsa moci Boží, jež vše s velkou prozřetelností řídí, spravuje se člověk sám svou prozíravostí a svým rozhodováním,...“.⁸³ Lze odtud čerpat povzbuzení k samostatné činnosti pro zlepšení životních podmínek. Odkaz na Boha nabízel pak věřícím oporu a naději, že stojí na jejich straně, že má moc, kterou může použít v jejich

⁸¹ Sociální encykliky, s. 439

⁸² PAPEŽ FRANTIŠEK: *Evangelii Gaudium*, Praha: Nakladatelství PAULÍNKY, 2014, s.7

⁸³ Sociální encykliky, s. 28

prospěch. Pro bohaté je to varování a připomínka, že nemohou jednat svévolně, že mají brát ohledy na Boží plán a řád. Nacházíme zde také pravý opak tvrzení, že křesťanské náboženství vede k pasivitě výměnou za vizi posmrtné odměny.

V oddíle 7 je dále vysvětleno nedorozumění v tom, že Bůh odevzdal zemi celému lidstvu. Nepopírá to soukromé vlastnictví, nemyslí se společné vlastnění všemi bez rozdílu.⁸⁴ Papež následně uvádí, že tato práva, přisouzená jednotlivcům souvisejí s životem rodin a ukazuje na svobodnou volbu životního stavu: "...při volbě životního stavu mají jednotliví lidé moc a svobodnou vůli vybrat si, zda se chtějí řídit buď radou Ježíše Krista o panenství, či vzít na sebe závazky manželské."⁸⁵ Citovaný úryvek přináší zásadní výpověď o lidském poslání na tomto světě, které nám ukázal sám Boží Syn. Řeholní život přinesl světu mnoho opravdového rozvoje nejen v teologické oblasti, ale i v charitě, vzdělání, vědecké práci i v hospodářství, rodinný život je nejběžnější povolání člověka dané už na začátku Starého Zákona. Obě tato povolání představují trvalý závazek k Bohu, zásadní dimenzi vzájemného vztahu.

Papež dále hlouběji rozvíjí argumentaci o věčném životě člověka. V dalším textu čteme: „Ta pravda...je křesťanským článkem víry, o který se opírá všecek smysl a učení náboženství jako o svůj nejpevnější základ: že totiž tehdy v pravdě budeme žít, až odejdeme z tohoto světa. Neboť Bůh nestvořil člověka pro tato pomíjející dobra, nýbrž pro dobra nebeská a věčná...“⁸⁶ Jde tedy o skutečné dobro člověka a pozemské bohatství zde bývá vážnou překážkou.

K poměru časného a věčného života se autor vrací znovu ještě v oddílu 32, kde vyzývá k ochraně dělníků ze strany státu: „Neboť jakkoli je smrtelný život dobrý a žádoucí, přece není sám posledním cílem, pro který jsme zrozeni. Je pouze cestou a prostředkem k životu duchovnímu, který pozůstává z poznání pravdy a z lásky k dobru. Duch v sobě nese otištěn obraz a podobu Boží...“⁸⁷ Tyto teologické pasáže podávají další zásadní výpovědi o tom, kdo je člověk a jaké je jeho poslání ve vztahu k Bohu, a tím jeho důstojnost. Uvedený citát z encykliky pozvedá hodnotu člověka ve společnosti, kde dělnictvo, muži, ženy, ale i děti, byli jakoby anonymními součástmi průmyslové nebo zemědělské výroby. Citovaný teologický úryvek je velmi aktuální ve většině zemí i v současné době.

⁸⁴ Srov. Sociální encykliky, s. 29

⁸⁵ Sociální encykliky, s. 30

⁸⁶ Sociální encykliky, s. 36

⁸⁷ Srov. Sociální encykliky, s. 45

Nuzné životní podmínky vedly dělnictvo velmi často i k duchovnímu úpadku, hlavní starostí bylo zajištění nejzákladnějších životních potřeb a lidé, kteří přicházeli za prací z venkova do měst, byli i kulturně vykořenění. Existenční zápas je nejen stresoval a velmi časově zaměstnával, ale znamenal i nejrůznější zdravotní ohrožení, a také pokušení.

Pius XI. v encyklice *Mit brennender Sorge* definuje vedle jiných základních pojmů věrouky další důležitou součást katolické víry: „Dědičný hřích je dědičná, i když ne osobní vina Adamových potomků,....., je to ztráta milosti a tím i věčného života s náklonností ke zlému, kterou musí každý v sobě potlačovat a přemáhat milostí, pokáním, bojem a mravní snahou.“⁸⁸ Tím je narušen původní důvěrný vztah s Bohem.

V další encyklice *Divini Redemptoris* tento papež připomíná téma zdůrazněné již v *Rerum novarum*: „Člověk má duchovní a nesmrtelnou duši. A je tedy osoba, kterou Bůh obdařil přímo obdivuhodnými dary tělesnými i duševními.“⁸⁹ Dále připomíná cíl člověka v Bohu, pozemský i věčný život a navazuje: „A když člověk byl povýšen posvěcující milostí k důstojnosti Božího dítěte, připojuje se v tajemném těle Kristově k Božímu království.“⁹⁰ Téma věčného života je i zde velmi důležité, přijetí tohoto úhlu pohledu mohlo být argument proti bezútěšné každodenní realitě života dělnického společenství.

V encyklice *Divini redemptoris* nacházíme také odkazy na dva z nejdůležitějších lidí dějin spásy vedle Bohočlověka Ježíše: na Pannu Marii jako Bohorodičku a přímluvkyni⁹¹, na sv. Josefa jejího snoubence a manžela jako vzor pro křesťany a přímluvce. Je dále připomenut i zlý duch, k jehož vyhnání z člověka je podle Ježíšova biblického výroku potřeba modlitba a půst (srov. Mt 17,20). Uvedení této zcela negativní agresivní duchovní bytosti ukazuje, kde autor vidí souvislosti nebezpečné ideologie.⁹²

O základech vztahu člověka k Bohu, o svobodném uctívání Boha, se v této encyklice dále dočteme: „Byli jsme stvořeni, abychom vzdávali Bohu Stvořiteli spravedlivou poctu, takovou, jaká mu náleží, abychom jen k Němu se znali a jen jeho následovali. ... A náš předchůdce Lev XIII. tvrdí: *Tato svoboda, skutečná svoboda hodná dětí Božích, která zachovává člověku jeho vysokou osobní důstojnost, je silnější*

⁸⁸ OFICIÁLNÁ STRÁNKA. *Mit brennender Sorge*

⁸⁹ *Divini Redemptoris* www.kebrle.cz; odst. 27

⁹⁰ *Divini Redemptoris* www.kebrle.cz; odst. 27

⁹¹ Srov. *Divini Redemptoris* www.kebrle.cz; odst. 59.

⁹² Srov. *Divini Redemptoris* www.kebrle.cz; odst. 59.

*než jakékoli násilí a bezpráví...“.*⁹³ Uctívání Boha je tedy ukázáno jako jeden ze základů lidské svobody vůbec a člověk se pro ni často dokáže vzepřít útlaku.

V encyklice *Populorum progressio* nacházíme další základní teologické výpovědi, když Pavel VI. připomíná slova knihy Genesis o naplnění země a jejím podmanění (Srov. Gn 1,28).⁹⁴ Znovu poukazuje na univerzálnost určení pozemských darů. V mnoha zemích trval, nebo se stupňoval nepoměr mezi úzkou majetnou skupinou na jednom společenském pólu a širokou vrstvou lidí chudých či žijících vysloveně v bídě. Trvaly i ideologie liberalismu, obhajujícího majetkovou nerovnost, a komunismu, či mírnějšího socialismu, prosazujících úplné, resp. částečné zespolečenštění tzv. výrobních prostředků.

Základ řešení vidí papež právě v rozhodnutí Boží autority o vztahu lidí k přírodním zdrojům a požadavek solidarity rozšiřuje určení všeho majetku, aby vždy stačil i pro lidi v nouzi. K této skutečnosti uvádí biblický citát: „Jestliže má někdo majetek, a vidí, že jeho bratr je v nouzi, ale zavře před ním svoje srdce, jak v něm může zůstat Boží láska?“ (1 Jan 3,17) Solidaritu s potřebnými dává tento výrok do nedělitelné souvislosti se základním rozměrem vzájemného vztahu Boha a člověka. Bůh do opravdově věřícího člověka vkládá svou lásku, a ta se projevuje solidárním jednáním. Zcela zásadní význam křesťanské lásky pro řešení společenských problémů vyzdvihuje už Lev XIII. v závěru *Rerum novarum*. Přijetí či nepřijetí tohoto momentu Zjevení je velmi významné i pro řešení současných společenských pohrom, válek extrémní chudoby a nezaměstnanosti.

Jan Pavel II. v encyklice *Laborem exercens* vychází v úvahách o člověku a práci opakovaně z biblického výroku o stvoření člověka jako obrazu Božího.⁹⁵

V dosud poslední sociální encyklice *Caritas in veritate* se papež Benedikt XVI., podobně jako jeho předchůdce, zabývá i vlivem prvotního hříchu: „Moudrost církve vždy poukazovala na přítomnost dědičného hříchu při interpretaci společenských skutečností a struktury společnosti: *Popírat, že člověk má poraněnou přirozenost náchylnou ke zlu, je příčinou velkých omylů ...“.*⁹⁶

Také zde nechybí odkaz na základ lidské přirozenosti a zdroj jeho transcendentní důstojnosti, tedy na stvoření člověka jako obrazu Božího. Autor připomíná, že člověk

⁹³ Srov. Sociální encykliky, s. 184

⁹⁴ Srov. Sociální encykliky, s. 236

⁹⁵ Srov. Sociální encykliky, s. 308, 311, 317

⁹⁶ BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, s. 43

má nesmrtelnou duši a je od věčnosti milován Bohem.⁹⁷ Tyto nejzákladnější atributy lidské osobnosti a jejího vztahu k Bohu, k Boží Trojici, jsou v současném světě vystaveny tlaku praktického materialismu, různých ideologií a náboženských či ezoterických systémů. V mnoha zemích, zejména tzv. vyspělých, je žité křesťanství v poměrně malé menšině a nejrůznější problémy společnosti těžko nacházejí dobré řešení. Tato nejzákladnější orientace kdo jsme a odkud kam jdeme, je potřebným vodítkem. Těžiště problémů současnosti naznačuje již pojetí této encykliky jako novočtení encykliky *Populorum progressio* z roku 1967.

3.3. Církev pomáhající člověku na cestě k Bohu

V oddílu 16 čteme o úloze církevní nauky, že může řešit vztah bohatých podnikatelů a dělnictva vedením obou tříd k plnění vzájemných povinností.⁹⁸ V oddílu 18 na to navazuje: „Ale církev, která putuje ve stopách učitele a vůdce Ježíše Krista sleduje ještě vyšší cíl: přikazuje ještě něco dokonalejšího a snaží se o to, aby obě třídy navzájem sblížila a spřátelila. Nemůžeme pravdivě poznávat a hodnotit pozemské věci, nemáme-li na zřeteli jiný, nesmrtelný život.“⁹⁹ Citát s požadavkem spřátelení obou stran vyznívá na první pohled tak idealisticky, že je namístě uvést zde jakousi apologetiku textu.

Papež se především výslovně odvolává na Krista, klíčovou osobnost celého Božího zjevení. Není zde sice přímo biblický odkaz, ale o přátelství Ježíš Kristus mluví např. při loučení s učedníky před svým utrpením, kdy je již nenazve služebníky, ale přáteli (srov. J 15,15). Vysvětluje to tím, že služebník neví o činnosti pána, ale on je seznámil se vším, co ví od Boha Otce, a rovněž zde přátelství spojuje s přikázáním lásky. Dokonce i Jidáše oslovuje Ježíš jako přítele (srov. Mt 26,50) ač je to již nepřítel, to odpovídá Ježíšově výzvě milovat i nepřátele.

V uvedeném citátu se zřetelně projevuje originalita sociálního učení a jeho zakotvení v evangeliu. V podmínkách raného kapitalismu naprosto převládala bezohledná honba za maximálním ziskem, avšak požadavek Lva XIII. na dobré vztahy nebyl a není abstraktní utopíí.

⁹⁷ Srov. BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*, s. 37

⁹⁸ Srov. Sociální encykliky, s. 34

⁹⁹ Sociální encykliky, s. 35

Ve společenské situaci, kde se nepřátelství dělnického společenství a skupiny majitelů finančního a hospodářského kapitálu často zdálo být nevyhnutelné, a v politice i filosofii několik myšlenkových proudů hlásalo boj v duchu sociálního darwinismu, nabízí magisterium naopak smíření, vzájemnou spravedlnost a dokonce přátelství zřejmě i proto, že příklady sblížení podnikatelů a zaměstnanců byly a jsou známé i z praxe.

V některých menších firmách, zvláště rodinných, nebylo a ani dnes není výjimkou, že se vztahy mezi majiteli a zaměstnanci blíží přátelským, kdy se obě strany o sebe zajímají a sdílejí se. Majitelé dávají podřízeným různé výhody a naopak zaměstnanci se jim odměňují pracovní iniciativou, zlepšovacemi návrhy, nebo zvýšeným osobním nasazením, když má firma potíže.¹⁰⁰ Ve velkých podnicích a při enormních majetkových rozdílech je to samozřejmě mnohem komplikovanější, stejně tak tam, kde dosud panovaly vysloveně nepřátelské vztahy, avšak důvodem k uskutečnění je odvrácení hrozících násilných konfliktů a přínos k získání věčného života s Bohem.

Církev obnovuje pozitivní vztah hříšného člověka s Bohem a cítí se zde povolána pomáhat i smírnému řešení osudově vážného společenského konfliktu. Encyklika je adresována především praktikujícím katolíkům a ve vyhrocené společenské situaci, kde se dělo mnoho zlého a hrozily ještě horší věci např. v podobě násilností a revolucí bylo nutné získat alespoň ty, kdo opravdu naslouchají, k plnění vysokých ideálů. I z tohoto hlediska je potřeba vnímat výzvu k přátelství. V kompendiu sociální nauky církve se výslovně píše o prorocké hodnotě této encykliky.¹⁰¹

Encyklika *Mit brennender Sorge* připomíná jeden ze základních společenských momentů života křesťanů, tedy církev, těmito slovy: „Spasitelem založená Církev je jedna pro všechny národy a jazyky, je dostatečným prostorem, kde se mohou rozvinout všechny osobité vlastnosti, vložené Bohem Stvořitelem a Vykupitelem do jednotlivců i do národů, všechny jejich přednosti úkoly, a povolání. Mateřské srdce církve je dostatečně široké a velké, aby v takovém ... rozvoji osobitostí ... vidělo spíše bohatství rozmanitosti, než nebezpečí roztržek. Ví však i to, že této svobodě určil meze majestátným příkazem Bůh, který podle své vůle založil církev tak, aby ve všem podstatném tvořila nerozdílnou jednotu.“¹⁰²

¹⁰⁰ Srov. HEJDA JIŘÍ: *Žil jsem zbytečně*, Praha: Melantrich, 1991, s. 228-230

¹⁰¹ Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR: *Kompendium sociální nauky církve*, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství 2008, s. 181

¹⁰² OFICIÁLNÍ STRÁNKA. *Mit brennender Sorge*

Papež zde hájí církev proti snahám nacistického režimu vybudovat jakousi německou národní církev, ve skutečnosti pseudocírkev s výše popsányi novopohanskými idejemi. Citát ukazuje na všeobecnost a jedinečnost církve. Vyzdvihuje jako pozitivní pluralitu v životě církve, tedy zdravou svobodu ve volbě různých spiritualit, stylu zbožnosti, volbě povolání a různých služeb v církvi, teologickém bádání apod., Jednotu vyžaduje v přijetí základního učení a tyto aspekty zjevně nejsou v rozporu. Obraz církve kontrastuje s rysy nacistického režimu, který místo plurality razil uniformitu života a jeho ideologie, ač jednotná v jednoduchých základních věcech, byla jinak dosti vágní, nebo obojaká, aby vyhověla více lidem, přičemž skutečné záměry byly často tajeny. Papež podává ucelený obraz církve v její pluralitě a jednotě, může to pomoci k jejímu upevnění, aby v nastávajícím víru dramatických světových událostí věřící lépe obstáli, neztráceli v převládajícím existenčním zápasu ze zřetele skutečné nadpřirozené věci, ke kterým je církev nejrůznějšími způsoby vede.

Encyklika *Divini redemptoris* ukazuje hned v úvodu na původ zla ve světě: „Po žalostném pádu Adama následoval svízelný zápas ctnosti s neřestmi jako následky prvotního hříchu. A odvěký záludný pokušitel nikdy nepřestal svádět smrtelné lidstvo tím, že je podváděl klamnými sliby“.¹⁰³

V encyklice *Mater et Magistra* hned na samém začátku píše papež Jan XXIII. o Matce a Učitelce, kterou je katolická církev: „Je ustavena Kristem, aby všechny, kdo v průběhu dějin mají dospět do její náruče, dovedla k plnosti vyššího života a spásy. Tuto církev, která je sloupem a pevnou oporou pravdy (Tim 3,15), pověřil její zakladatel dvojím úkolem: má mu darovat syny a dcery, učit je a vést. Přitom se církev má ujímat života jednotlivců i celých národů.“¹⁰⁴ Dále je zde o křesťanství přirovnání, že spojuje zemi s nebem, povznáší je *od pozemských věcí k životu věčnému*.¹⁰⁵ Prostředníkem tohoto spojení je Ježíš Kristus a jako v minulých encyklikách je zřejmě účelem posílit věřící,

3.4. Integrální základní výpovědi o Bohu, člověku, společnosti, církvi a jejich vztahu

¹⁰³ *Divini Redemptoris*, www.kebrle.cz, odst. 2

¹⁰⁴ Sociální encykliky, s. 119

¹⁰⁵ Srov. Sociální encykliky, s. 119

Lev XIII. píše v encyklice *Rerum novarum* v oddílu 21, k čemu lidi vede křesťanský život podle Desatera: „Neboť ucítí a pochopí, že všechny lidi bez výjimky stvořil jeden společný otec Bůh, že všichni směřují k témuž cíli, jímž je Bůh sám, který jediný může udělit dokonalou a naprostou blaženost lidem i andělům. Pochopí též, že byli stejně vykoupeni z dobroty Ježíše Krista a povýšeni k důstojnosti dětí Božích...“¹⁰⁶ Papež zde vede pozornost od pozemského problému k nejméně transcendentní perspektivě. Důležité je uvedení lidského citu a rozumu v tomto pořadí na začátku citátu. Oproti novověké dominanci racionality zde papež uvažuje celého člověka s rozumem i city, které zde dokonce předcházejí úkon rozumu.

V závěru encykliky papež poukazuje na klíčový význam křesťanské lásky, která je podmínkou záchrany ze společenské krize: „Máme na mysli lásku křesťanskou, která je vyvrcholením celého evangelia a která - vždy připravena obětovat se pro blaho jiných - je pro člověka nejjistějším lékem proti pýše světa a nezřízené sebelásce.“ Dále pak připomíná slova sv. Pavla o této lásce (Srov. 1Kor 13,4-7). V citátu se hovoří o vyvrcholení evangelia, tedy o lásce Ježíše Krista. Láska je hlavním znakem Boží podstaty i základním obsahem pozitivního vzájemného vztahu Boha a věřícího člověka.

Tím, že autor výslovně upřesňuje lásku jako křesťanskou, vymezuje ji v rámci širokého významu tohoto pojmu. Lev XIII. tedy v těchto teologických výpovědích vyjadřuje takřka apoteózu křesťanského smyslu života na zemi i v nebi. Krátce a výstižně tento základ popisuje i jeden z nadpisů v úvodu *Kompendia sociální nauky církve: Z lásky darovaná blízkost Boha.*¹⁰⁷ Tím ukazuje v přístupu k hospodářským otázkám originální křesťanské paradigma, zásadně odlišné od převládajících ideologií liberalismu na straně bohatých a socialismu u dělnictva.

V encyklice *Quadragesimo anno* lze integrálním základním teologickým východiskům zařadit část oddílu 118, kde autor deklaruje křesťanské pojetí člověka a lidské společnosti ve vztahu k Bohu: „Podle křesťanského učení je člověk, svou přirozeností společenský, postaven na tuto zemi, aby žil ve společenství a v podřízenosti Bohem ustanovené autoritě a tak pěstoval a v celé plnosti rozvíjel všechny své schopnosti ke chvále a slávě Stvořitele a aby věrným plněním povinností svého zaměstnání nebo povolání dosáhl pozemského a zároveň i věčného štěstí.“¹⁰⁸ Je zde trojí odkaz na vztah člověka k Bohu a srozumitelně i přitažlivě pojmenovaný cíl lidského

¹⁰⁶ Sociální encykliky, s. 38

¹⁰⁷ PAPEŽSKÁ RADA.: *Kompendium*, s. 31

¹⁰⁸ Sociální encykliky s. 99

života. Pozitivní odpověď na Boží nabídky zde pro člověka znamená skutečný rozvoj osobnosti, jasný základní smysl života a štěstí získané zdánlivě paradoxně skrze plnění povinností.

Podobnou výpověď o vztahu mezi Bohem, člověkem a lidstvem dává i Kompendium sociální nauky církve, které ukazuje každou lidskou osobu jako Bohem stvořenou, milovanou a spasenou, která se realizuje, když ve světě rozvíjí mnohotvárnou činnost, když s ostatními osobami navazuje množství vztahů křesťanské lásky, solidarity, spravedlnosti.¹⁰⁹

Encyklika *Pacem in Terris* přináší na začátku I. části přímou výpověď o základech lidské důstojnosti: „Pohlédneme-li na důstojnost lidské osobnosti ve světle pravd zjevených Bohem, nutně ji oceníme ještě výš, vždyť přece lidé byli vykoupěni krví Ježíše Krista, božskou milostí se stali Božími dětmi a přáteli a byli ustanoveni za dědice věčné slávy.“¹¹⁰ Je to vysvětlení opřené o krátké shrnutí podstaty celých dějin spásy, základního vztahu mezi Bohem, každým jednotlivým člověkem v církvi a všemi křesťany, jako stálé nabídky všem lidem. Ohrožení světa válkami, hladem, omezování svobody člověka, odvrácení od Boha a ponižující zacházení s lidmi, to vše mělo kořen v neznalosti či odmítání tohoto jedinečného postavení člověka.

Další integrální základní teologickou výpověď o vztahu mezi Bohem a člověkem, o poměru mezi Božím zjevením a lidskou vírou nacházíme v encyklice *Populorum progressio*. Papež Pavel VI. konstatuje, že k řešení světových problémů je třeba společné akce a jasné koncepce v oblasti hospodářské, sociální, kulturní a duchovní. V této souvislosti sděluje: „Proto Kristova církev, která má s člověkem bohaté zkušenosti a nechce se už nikterak vměšovat do politiky států, snaží se jen o jedno: pod vedením Ducha Utěšitele pokračuje v díle Krista, jenž přišel na svět, aby vydal svědectví pravdě, aby spasil, ne soudil, aby sloužil, ne aby si nechal sloužit. Je založena, aby už zde na zemi ustanovovala nebeské království...Církev však žije v dějinách, musí tedy zkoumat znamení doby a vykládat je ve světle evangelia. Sdílí ty nejlepší tužby lidí, a trpí, když jejich naděje nejsou splněny. Touží pomoci lidem dosáhnout plného rozvoje, a proto jim nabízí co má vlastního: celistvý pohled na člověka a na lidské záležitosti“.¹¹¹

¹⁰⁹ Srov. PAPEŽSKÁ RADA...: Kompendium, s. 39

¹¹⁰ Srov. Sociální encykliky, s. 183

¹¹¹ Sociální encykliky, s. 233

Pavel VI. zde jasně vymezuje postavení církve, poukazuje na vedení Ducha Svatého jako Ducha Utěšitele. To implikuje zvláštní pozornost a pomoc lidem v nejrůznějších těžkých životních situacích. Soucit s těmi, kteří potřebují útěchu pomoc. Církev se podle Ježíšova vzoru a s nadpřirozeným působením třetí božské osoby má připojit k pomoci lidstvu rozvíjet se a naplnit svá pozitivní přání. Papež upřesňuje, že církev nabízí svou pomoc na základě znalosti integrálního pohledu na lidskou osobnost. Tento moment zdůrazňuje i Kompendium sociální nuky církve, když podává model integrálního humanismu.¹¹² Tento úryvek jednoduše a srozumitelně popisující základní vztahy církve, Boží Trojice, člověka a společnosti mohl křesťanům značně přispět k základní životní orientaci v nejisté a proměnlivé době plné kontrastů.

V další sociální encyklice *Laborem exercens* hned v předmluvě připomíná Jan Pavel II. znovu biblickou zprávu zakládající vztah Boha a člověka, tedy stvoření podle Božího obrazu a povolání podmanit si zemi. Toto povolání pak implikuje povolání k práci.¹¹³ Jan Pavel II. v encyklice *Laborem exercens* rozvádí podobně jako Lev XIII. pohled na pozemské strasti:

„Pot a trápení, jaké jsou v nynějších podmínkách lidstva nezbytně spojeny s prací, dávají každému křesťanu a každému člověku povolání k následování Krista možnost účastnit se skrze lásku na díle, které Kristus přišel naplnit. Toto dílo spásy se dokonalo utrpením a smrtí na kříži. Když člověk snáší námahu práce v jednotě s Kristem, který byl pro nás ukřižován, spolupracuje jistým způsobem s Božím Synem na vykoupění lidstva. Kristus tím, že vytrpěl smrt za všechny hříšníky, učí nás svým příkladem, že je také třeba nést kříž, které tělo a svět klade na bedra těm, kdo hledají mír a spravedlnost. Ale současně se Kristus svým zmrtvýchvstáním stal Pánem, jemuž byla dána všechna moc na nebi i na zemi, a mocí svého Ducha dále nyní působí v srdcích lidí...“¹¹⁴

Tuto integrální teologickou výpověď, meditaci o souvislosti Kristova kříže a práce člověka napsal papež v době, kdy trvaly, nebo se prohlubovaly sociální rozdíly v mnoha zemích i mezi zeměmi navzájem, trvala studená válka, proběhla politická krize v papežově rodném Polsku a sám Jan Pavel II. byl těžce zraněn při nevydařeném

¹¹² Srov. PAPEŽSKÁ RADA...: Kompendium, s. 19

¹¹³ Srov. Sociální encykliky, s. 303

¹¹⁴ Sociální encykliky, s. 349

atentátu. V závěru encykliky se o tom zmiňuje: „Tento dokument ... jsem mohl definitivně přehlédnout až po návratu z nemocnice“.¹¹⁵

Ve své třetí sociální encyklice *Centesimus annus* ukazuje Jan Pavel II. na pozitivní lidské schopnosti sebeovládání, osobní oběti, solidarity a ochoty podporovat společné dobro. V této souvislosti dále píše o kvalitě lidských postojů: „Církev koná tuto službu tím, že *hlásá pravdu o stvoření světa*, který Bůh dal do rukou člověka, aby ho svou prací zúrodňoval a zdokonaloval, a *pravdu o vykoupení*, kterým Syn Boží spasil všechny lidi a zároveň je spojil tím, že je učinil odpovědnými za sebe navzájem. Písmo svaté k nám neustále hovoří o účinné pomoci bližnímu a konfrontuje nás se spoluodpovědností, která má obsáhnout všechny lidi“.¹¹⁶

¹¹⁵ Sociální encykliky, s. 350

¹¹⁶ Sociální encykliky, s. 465

4. Celkový obraz základních teologických částí sociálních encyklik

Pokud si všímáme teologických pasáží, věnujících se přednostně základním výpovědím o Bohu a jeho vztahu k člověku (kapitola 3.1.1.), najdeme především sdělení o všemohoucím Bohu, který chce záchranu všech lidí (QA). Dále sem patří dvě širší formulace, kdo je Bůh, v něhož křesťané věří (MBS,DR). Jsou v encyklikách proti dvěma největším totalitám 20. století, nepřátelským církvi. Ve dvou encyklikách je naznačeno působení Boží Trojice (DR, CV). Dvě encykliky píší o daru Boží milosti (MBS, CA), jedna v souvislosti s tzv. Boží Prozřetelností, moudrým Božím působením v lidských dějinách. Důležité je sdělení o křesťanské lásce, *caritas*, která má původ v Bohu, a o nabídce Božího záměru s životem každého člověka.

Pokud věnujeme zvláštní pozornost Ježíši Kristu (3.1.2.), najdeme jeho solidaritu s trpícími, tedy i utiskovanými dělníky, v jejich strastech a příklad v překonávání utrpení i nadpřirozenou pomoc (RN). Znovu, jako v předchozí kapitole, je zde o spáse, tedy záchraně lidí a jejich povýšení k Bohu. Především o to jde Ježíši Kristu. Zároveň je zde však jeho soucit s pozemskou lidskou nouzí, ze které rovněž pomáhá. Dále lze k základním teologickým východiskům připočítat i vítězství Ježíše Krista nad zlem.

Základní teologické výpovědi věnované převážně člověku a společnosti ve vztahu k Bohu (3.2.) hovoří o svobodě člověka a Boží autoritě a moci, dále o volbě životního stavu. Opakovaně se můžeme dočíst o věčném životě nesmrtelné duše, o Boží nabídce nejtřásnějšího životního smyslu. Dvakrát je pojednáno o dědičném hříchu, trvajícím narušení vztahu lidí s Bohem. Opakovaně je zde východiskem zpráva o stvoření člověka a jeho úkolech ze začátku Starého zákona. Je zde také varování, že kdo odmítne pomoc bratru v nouzi, v tom nemůže být Boží láska. K základním východiskům vztahu člověka k Bohu lze počítat i odkaz na Pannu Marii a sv. Josefa, jako velmi důležité postavy dějin spásy, které katolíci věřící přijímají jako vzory a pomocníky.

Další kapitolu tvoří základní výpovědi o církvi (3.3.). Církev, která se řídí podle Ježíše Krista, sleduje s ohledem na důležitost transcendence lidského života vysoký cíl smířit, sblížit a dokonce spřátelit bohaté podnikatele a jejich utiskované zaměstnance v rámci tzv. dělnické otázky (RN). Dále je zdůrazněn mateřský charakter církve a poukázáno na Bohem dané meze jednoty a plurality v církvi. S tím souvisí další citát, který je z encykliky, která má mateřství církve přímo v názvu (MM). Církev je

prezentována jako ustanovená Kristem s úkolem všestranně budovat vztah lidí s Bohem. V podobném duchu je i další výpověď o spojení nebe se zemí, tedy Boha s člověkem.

Výpovědi zahrnující více, nebo všechna témata z předchozího rozdělení jsou v podkapitole 3.4. Je zde vize smíření lidí, kteří žijí podle božích zákonů, že pocítí a pochopí své sourozenecké pouto, jako Boží děti, přijmou perspektivu dokonale šťastného života díky svému vykoupení ze závislosti na hříchu díky dobrotě Ježíše Krista. Dále sem lze přiřadit citát ukazující podmínku vytoužené záchrany z konfliktu mezi bohatými a dělnictvem. Mezi lidmi v církvi a napříč celými státy se má rozšířit křesťanská láska. Jde o Kristovu lásku, ústřední moment celého evangelia. Je zde citována řeč apoštola Pavla o této lásce.

Dvě podobné výpovědi pak stručně shrnují učení církve o člověku, jeho stvoření, vztahu s Bohem a bližními a transcendentní perspektivě věčného života díky Boží spáse. Dále je zde o Kristově církvi, která vymezuje své základní postavení ve světě a nabízí integrální pojetí člověka a lidských záležitostí. Integrální základní teologickou výpověď může představovat i vize spojení obtíží spojených s lidskou prací a tajemství Kristovy oběti, jeho kříže, a spojení s božím působením v lidských srdcích prostřednictvím Ducha Svatého, tedy solidární vztah Boha s lidmi v nesnázích.

Podle II. vatikánského koncilu je, jak již bylo zmíněno, důležité věnovat zvláštní pozornost Božímu zjevení, v encyklikách nalezneme mnohé biblické citáty a odkazy, jsou ve všech sociálních encyklikách, ale v různé míře, není zde zřetelný zlom ve vývoji. V encyklice RN je asi 27 biblických odkazů, v QA také 27, MBS jich má 37. V DR je biblických odkazů přibližně 28. V CA 19 a CV 32.

Odpovídá to poznatku z apoštolské exhortace *Verbum domini*. Papež Benedikt XVI. zde píše: „Je třeba uznat, že v posledních desetiletích se v životě církve zvýšila citlivost na toto téma, se zvláštním zřetelem ke křesťanskému zjevení, k živé Tradici a k Písmu svatému. Počínaje pontifikátem Lva XIII. lze říci, že došlo k nárůstu vyjádření schopných posílit vědomí důležitosti Božího slova i biblických studií v životě církve. Tento nárůst vyvrcholil na II. vatikánském koncilu, zvláště vyhlášením věroučné konstituce o Božím zjevení *Dei Verbum*. V těchto letech vzrostlo zejména vědomí trojičního a dějinně spásného horizontu Zjevení, na němž má být Ježíš Kristus uznán jako *prostředník i plnost celého Zjevení*“.¹¹⁷

¹¹⁷ BENEDIKT XVI: *Verbum domini*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011, s.11

Podobně poukazuje tentýž papež ve své sociální encyklice *Caritas in veritate* na kontinuitu celého sociálního učení církve: „Neexistují dva od sebe odlišné typy sociální nauky, předkoncilní a pokoncilní, ale *jedno jediné, koherentní a zároveň stále nové učení*“.¹¹⁸ Odkazuje přitom na encykliku *Sollicitudo rei socialis* svého předchůdce Jana Pavla II.¹¹⁹

Velmi důležitá je vazba výroků Písma, použitých v encyklikách, na víru adresátů. Papežové se v encyklikách především snaží svou mnohostrannou argumentací přesvědčit rozum, vzbudit víru i city adresátů. Vyzývají potom k činům a šíření nauky. Jan Pavel II. v encyklice *Centesimus annus* píše o sociálním učení církve: „Kromě interdisciplinární dimenze je nutno zmínit se o praktické a v určitém smyslu experimentální dimenzi této nauky.“¹²⁰ Vedle teologických zdůvodnění je argumentace vedena rozumem, empiricky a vědecky podle různých oborů.

Dalším sledovaným momentem byl rozsah teologických pasáží. Encyklika *Rerum novarum* (RN) je dosud jeden z hlavních dokumentů sociální nauky. Teologické pasáže zde zaujímají přibližně jednu pětinu rozsahu, vybraná základní teologická východiska z této části představují opět asi pětinu. V citovaném vydání má encyklika 31 stran. Rozsahem je tato encyklika přibližně o polovinu delší, než RN, vyložené teologické pasáže v ní zaujímají pouze přes jednu desetinu textu a z nich vybrané základní teologické výroky opět přes desetinu. Důvodem je zřejmě fakt, že encyklika se velmi hlásí k té předchozí a tak i teologická sdělení encykliky *Quadragesimo anno* (QA) navazují na *Rerum novarum*.

Následující encyklika *Mit brennender Sorge* (MBS), má vysloveně apologetický charakter a teologické části tak zaplnily cca 60 % rozsahu. Text je přitom poměrně krátký, citovaná verze při vytištění z internetu představuje asi 15 stran. Z posledních dvou sociálních encyklik má *Centesimus annus* (CA) přibližně 15 % teologických textů při rozsahu 58 stran. V encyklice *Caritas in veritate* (CV) je zhruba 12 % vysloveně teologických částí a dokument má 99 stran. Poslední dvě encykliky mají teologické pasáže delší, než RN, ovšem při mnohem větším celkovém rozsahu. Důvodem je zřejmě, že teologická východiska sociální otázky zůstávají víceméně stejná, církve si však všímá více společenských problémů a závažnost mnohých otázek trvá nebo roste.

¹¹⁸ BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate*, s. 19

¹¹⁹ Sociální encykliky, s. 358

¹²⁰ Srov. Sociální encykliky, s.471

Sociální encykliky nemají zcela ustálenou strukturu. Např. RN a MBS začínají popisem hlavního společenského problému, na začátku QA je pojednání o RN. Mater et Magistra (MM) začíná teologickým textem o katolické církvi, PT má hned na začátku deklarovaný teologický základ řešení hrozby války. Teologickou argumentaci používají encykliky jako základní ale, vedle toho však ve velké míře argumentují běžnou zkušeností, běžným rozumem, hlouběji filosoficky a vědecky z různých oborů.

Závěr

Z předchozího přehledu je zřejmé, že základní teologické výroky zauímají v sociálních encyklikách celkově i v rámci veškeré teologické argumentace poměrně malé, ale velmi důležité místo. Tyto výpovědi se vyskytují ve všech z 11 zahrnutých encyklik. Podle zvoleného členění je v encyklikách nejvíce pasáží o dvou tématech: o Bohu ve vztahu k člověku a v podobné míře naopak o člověku s jeho vztahem k Bohu. Menší podíl zauímají části věnované základním sdělením o církvi, jako oboustranně zprostředkujícím fenoménu ve vztahu mezi lidmi a Bohem. Několik pasáží pak představují integrální výpovědi zahrnující ve srovnatelné míře dva či všechny tyto aspekty.

V souhrnu podávají sociální encykliky ucelený základní obraz křesťanského poselství s vysvětlením, kdo je Bůh, jak se nejvíce projevuje ve vztahu k člověku, klíčovými pojmy jsou zde Boží spása, milost, láska, zároveň je Bůh představen jako nejvyšší autorita. Boží Syn Ježíš je zde jako dárce spásy, ten, kdo pro své utrpení má živý soucit se všemi trpícími, je jim příkladem a oporou. Je to vítěz nad zlem.

Člověk je představen ve své svobodě pod autoritou Boží, opakovaně se v encyklikách sděluje, že jej Bůh stvořil, aby byl jeho obrazem. Z těchto prvotních výpovědí plyne mimořádná důstojnost člověka, ohrožená však hříchem. V souvislosti se stvořením se uvádějí nejzákladnější úkoly člověka na zemi. Je zde opakovaně o nesmrtelné duši a prvotním hříchu. Několikrát v textech encyklik najdeme poselství o šťastné transcendentní perspektivě člověka, který přijímá Boží nabídku. Ač se encykliky zabývají řadou pozemských problémů, drží se této perspektivy.

Církev je zde představena ve své jednotě základní věrouky a pluralitě různých způsobů křesťanského života, a dále ve svém úkolu mateřské péče o věčné i pozemské dobro svých věřících. Jako společnost založená Ježíšem Kristem, se všestranně stará o pozitivní vzájemný vztah boha a lidí. Integrální výroky v několika encyklikách působí jako velmi poutavý stručný souhrn základního křesťanského poselství.

Apologetický rozměr je nejvíce patrný v encyklikách, kde církev čelí dvěma velkým totalitním systémům 20. století. Projevuje se např. výslovným definováním některých základních křesťanských pojmů. Teologická argumentace všeobecně zauímá v sociálních encyklikách rozsahem v průměru menší, ale zcela zásadní podíl. Výjimkou je encyklika *Mit brennender Sorge*, která má vzhledem k vyložení apologetickému

charakteru obsah teologických výpovědí přes polovinu celého rozsahu. Zkoumané teologické pasáže obsahují vedle sdělení s morální tematikou v různé míře i další témata, do oblasti fundamentální a dogmatické teologie spadá v tomto zbývajícím prostoru již podstatná část. Poměrně dost je zde též např. částí christologického či pastorálního charakteru a křesťanské antropologie, málo naopak spirituální nebo sakramentální teologie.

Texty encyklik jsou velmi zhuštěné, řeší se zde na malém prostoru rozsáhlé společenské otázky. Navíc jsou všechny kromě *Mit brennender Sorge* psány původně v latině, komplikovanější vyjadřování je často patrné i v překladech. To vede k rozšířenému názoru, že se těžko čtou, nebo jsou málo srozumitelné. Při bližším seznámení je však nezaujatý čtenář až překvapen velkou moudrostí, lidskostí a na mnoha místech i literární zajímavostí. Autoři sociálních encyklik skutečně přistupují k celistvému člověku, když se dovolávají jeho rozumu i citů, apelují na jeho dobrou vůli a používají přitom i velmi poutavá vyjádření s emotivními výrazy.

Člověk je v rámci celistvosti prezentován včetně vztahů k ostatním lidem i nadpřirozené sféře. Odpovídá to principu dialogického personalismu. Vedle základních aktérů, Boha a člověka jsou zde zmíněni i andělé a mocnosti zla. Sociální encykliky pokrývají dobu necelých 120 let. Hlavní společenské problémy, na které encykliky reagovaly, byly: dělnická otázka, hospodářská krize, totalitní režimy 20. století, otázky míru a války, rozvojová pomoc chudým zemím a konzumní způsob života spojený s deficitem solidarity, rostoucím vlivem finančního sektoru a nadnárodních firem a tématem negativních dopadů globalizace. S těmito hlavními problémy pak byla a je spojena řada konkrétních projevů společenské patologie.

Velká část lidstva se dnes v mnoha směrech má nejlépe za celou existenci lidstva, naproti tomu v úvodu vyjmenované základní bolesti další velké části dnešní civilizace jsou často pravým opakem řady základních životních potřeb a přání lidí. Přes úsilí mnoha jednotlivců, nevládních i státních organizací a mezinárodních i světových institucí včetně církví se nedaří posunout nejvážnější společenské problémy na snesitelnou úroveň. Církevní sociální učení zde nabízí skutečně originální a zčásti dobře vyzkoušený koncept základních principů, které mohou ve společnosti vytvářet jakýsi operační systém, usnadňující různá konkrétní řešení. V encyklikách jsou vedle teologických základů a obecných principů někde zmíněna jako příklady i některá tato řešení, která se již vyskytla a osvědčila v praxi.

V současné situaci rozšířené relativizace duchovních hodnot ve vyspělých zemích čelí křesťanství se svými jedinečnými a výlučnými postoji z velké části nezájmu, nebo odporu. Sociální nauka je přitom důležitou nedílnou součástí učení církve, úzce související s novodobým hlásáním křesťanské zvěsti. Papež Benedikt XVI. opakovaně vyzýval váhající zájemce o křesťanství, aby prostě zkusili žít, *jakoby Bůh byl*. Pro naléhavost sociálních problémů tedy může být církevní sociální nauka využívána i v tomto duchu. Některé z myšlenek sociálních encyklik se ostatně dostaly během jejich vydávání i do světských zákonů a celého společenského života.

